

Kristian Paludan

Efter tørken

Om natur
og samfund
i Vestafrika

3. reviderede udgave

Efter tørken

**Om natur
og samfund
i Vestafrika**

Kristian Paludan

© Folkekirkens Nødhjælp 1987

VESTAFRIKA

Grafisk tilrettelæggelse: Bengtsson Grafisk Design . Tryk: Handy-Print A/S, Skive, 1987 . ISBN 87-87771-18-7

INDHOLD

I. Formålet med dette undervisningsmateriale	6
At skildre menneskers livsbetingelser	6
Hvorfor Burkina Faso?	7
Tre lokalsamfund	8
Et eksempel, der kan benyttes på andre samfund	8
Bistand er ikke nok	9
Et oplæg til problemorienteret undervisning	10
Hvordan denne bog kan bruges	12
II. De tørkeramte områder i Vestafrika	14
<i>Tørken i Sahel</i>	14
Katastrofens omfang og baggrund	15
Katastrofen gentager sig	16
Den økologiske krises årsager	18
Færre træer og flere mennesker	20
<i>Hvad lever man af i Sahel?</i>	23
De vigtigste afgrøder	25
Selvforsyning – salgsafgrøder	25
Bønder og nomader	26
<i>Et nomadesamfund i Vestafrika</i>	28
Tuaregerne	28
Naturen	29
Økonomien	30
Social og politisk struktur	31
Religion	32
Tuaregerne og omverdenen	32
Tuaregernes sociale opløsning	32
<i>Et landsbysamfund i Vestafrika</i>	35
Familie- og samfundsstruktur	35
Jorden og ejendomsretten	36
Marker	36
Svedjebrug – flyttemarksbrug	37
Afgrøderne	37
Salg og selvforsyning	37
Udviklingsproblemer	38
NAAM-grupperne: hjælp til selvhjælp	39
<i>Et bysamfund i Vestafrika</i>	42
Vandring fra land til by	42
Fra landsby til storby	42
Cissin – et tilflytterkvarter	43
Markedet	44
Beskæftigelse	44
Byen og dens omgivelser	45

III. De natur- og kulturbestemte livsbetingelser i

Vestafrika	47
<i>Burkina Faso, de naturbestemte betingelser</i>	47
Migration	47
Landbruget	49
Kvægavl	50
Industri	50
Uddannelsessystemet	52
Religion	53
Seneste politiske historie	54
Udviklingsmuligheder	55
<i>Burkina Fasos historie i korte træk</i>	57
Mossi-rigets politisk-sociale struktur	58
Ouagadougou-kongedømmet	58
Kolonitiden	59
<i>Vestafrika, de naturbestemte betingelser</i>	61
De fysiske omgivelser	62
Kvæg	64
<i>Vestafrikas historie i korte træk</i>	65
Det økonomiske grundlag for de vestafrikanske kongedømmer	66
Den atlantiske handel	66
Slavehandelen	67
Fra slavehandel til råvarer	68
Direkte og indirekte styre	69
Uddannelse af eliter	69
På vej mod selvstændighed	70
Politisk uafhængighed – økonomisk afhængighed	71
Vestafrika – i dag	74
<i>Supplerende litteratur</i>	76

Forord til 3. reviderede udgave

Når denne bog genoptrykkes, skyldes det først og fremmest den fortsatte efterspørgsel på de tre film, »En nomadefamilie i Vestafrika«, »En bondefamilie i Vestafrika« og »En byfamilie i Vestafrika«. De er blandt de mest udlånte film, både hos Statens Filmcentral og Folkekirkens Nødhjælp, af denne art.

Men det skyldes også, at materialet i sin helhed – film, dias, arbejdsblade og denne bog – som et integreret undervisningsmateriale kan være med til at danne en slags modvægt til de informationer og materialer, der kun beskæftiger sig med følgerne af de seneste års tørkekatastrofer i Vestafrika.

Desuden har udviklingen i det tidligere Øvre Volta – nu Burkina Faso – gjort det nødvendigt at revidere dette materiale. Det land, hvori filmene er optaget og som en stor del af denne bog handler om, har siden 1983 gennemgået en udvikling, der på mange måder er et radikalt brud med tidligere opfattelser af vilkårene for udvikling og måden den skal gennemføres på.

Burkina Faso betyder »de stolte, ærlige, frie menneskers land«. Med sit brud med de traditionelle institutioner og med inddragelsen af den fattige landbefolkning i udviklingen, er landets leder, Thomas Sankara, på vej til at blive et forbillede for en ny, respektløs generation af afrikanere.

Men slogans og navneforandringer er i sig selv ikke nok. Derfor vil det også blive interessant at se, hvordan det unge styre i Burkina Faso vil føre sine revolutionære idealer ud i livet – og hvilken betydning dette vil have for de øvrige lande i Vestafrika.

Hvis revolutionen i Burkina Faso skal lykkes, vil det i første omgang afhænge af, om det ny styre formår at gennemføre sin erklærede målsætning: At gøre landet selvforsynende med fødevarer. Hvis det lykkes, vil det første skridt være taget mod at gøre landet til »de stolte, ærlige og frie menneskers land«.

Maj 1987
Kristian Paludan

I. Formålet med dette undervisningsmateriale

De tre film:
»En nomadefamilie i Vestafrika«
»En bondefamilie i Vestafrika«
»En byfamilie i Vestafrika«

De tre diasserier:
Viser centrale scener fra filmene. Oplæg til samtale efter filmforevisningen.

Vi har to formål med denne bog: for det første at belyse den historiske, økonomiske, politiske og økologiske baggrund for de forhold, vi har skildret i *tre film, tre sæt arbejdsblade og tre diasserier* om familieliv og lokalsamfund i Burkina Faso, Vestafrika. For det andet vil vi give lærere og ledere af studiekredse m.v. indblik i de overvejelser, der ligger til grund for tilrettelæggelse og produktion af materialet.

Denne bog kan således benyttes som studiebog – dels af lærere, som skal undervise folkeskolens elever ud fra filmene og det øvrige materiale – og dels som grundbog ved undervisningen i gymnasier, på HF og ved voksenundervisningen på tilsvarende trin. Der er lagt vægt på en fremstillingsform, der tilgodeser både lærere og ældre elevers krav og behov – samt et indhold, der er egnet som baggrund for en behandling af problemer om livsbetingelser for mennesker i udviklingslandene.

At skildre menneskers livsbetingelser

Udviklingslandene:
Lande i Afrika, Asien og Latinamerika, der hovedsageligt producerer råvarer (primærprodukter fra landbrug, skovbrug og minedrift) der eksporteres til de industrialiserede lande, hvor råvarerne forarbejdes og sælges til bl.a. udviklingslandene.

Hovedformålet:
At skildre menneskets situation, betinget af forhold i natur og samfund.

Menneskers levevis i udviklingslandene er så vidt forskellig fra vores, at umiddelbare sammenligninger er urealistiske og til tider meningsløse.

Derfor har vi i materialet undladt at sammenligne f.eks. statistiske oplysninger om nationalprodukt, gennemsnitlig levealder, spædbørnsdødelighed etc. i Vestafrika og i Europa. Herved har vi forsøgt at undgå den bedrøvelende indstilling og pædagogiske forsimpning, som ofte kan blive et resultat af sådanne sammenligninger.

Vi har i stedet lagt vægt på at skildre *tre familier i tre lokalsamfund*, set i relation til den natur og de samfundsforhold, der præger deres livsform. Derved bliver det muligt at se nogle væsentlige *sammenhænge* mellem menneskets situation og det omgivende miljø – og ved miljø skal her ikke blot forstås det fysiske, men også det historiske, det politiske, det økonomiske og ikke mindst det kulturelle miljø.

De problemer, der opstår i samspillet mellem mennesket og dets miljø, er i deres grundform fælles for alle mennesker. Men det er samtidig her, de store forskelle i menneskers livsbetingelser kom-

mer til udtryk: mellem udviklingslandene og industrilandene – mellem »dem« og »os«.

Den historiske baggrund:
Væsentlig for forståelse af landenes aktuelle situation.

Når der her i bogen er lagt stor vægt på at fremstille den historiske baggrund for Vestafrikas og Sahel-landenes aktuelle situation, er det ikke blot for at påvise, hvordan kolonimagterne har styret udviklingen i en ganske bestemt retning – diktet af deres egne økonomiske interesser og med katastrofale konsekvenser for de koloniale samfund. En lige så væsentlig begrundelse er, at de tidligere koloniers historie ofte opfattes som begyndende med den europæiske kolonisering – hvilket langt fra er tilfældet.

Den historiske dimension giver kulturel identitet.

De vestafrikanske lande har deres egen, rige historie, der sammen med de historiske erfaringer fra kolonitiden har givet dem en kulturel identitet, der betinger samfundenes og individernes handlinger og reaktioner. Denne historiske dimension er en væsentlig forudsætning for at forstå menneskene og samfundene i Vestafrika.

Hvorfor Burkina Faso

Burkina Faso som eksempel på problematikken.

Når vi har valgt Burkina Faso som emne for dette undervisningsmateriale, skyldes det en række praktiske hensyn, f.eks. opnåelse af tilladelse til at optage film, mulighed for praktisk bistand på stedet etc. Men først og fremmest skyldes det, at Burkina Faso illustrerer den problematik, vi har ønsket at sætte focus på: *Den hår-fine balance mellem naturens ressourcer og menneskets udnyttelse af dem* – den økologiske balance set i forhold til landets økonomiske, sociale og politiske struktur.

Eksemplet Burkina Faso illustrerer mange generelle udviklingsproblemer.

Burkina Faso illustrerer mange generelle udviklingsproblemer: konflikten mellem den traditionelle selvforsyningsøkonomi og den markedsrettede pengeøkonomi. Afhængigheden af enkelte råvarer, sårbarheden over for prissvingninger på verdensmarkedet, stagnerende landbrugsproduktion, vandring fra land til by og urbanisering.

Burkina Fasos specielle problemer.

Burkina Faso fremviser også mere specielle problemer, der skyldes landets geografiske placering i Sahel – på grænsen mellem Sahara og steppe- og savannelandet. Derfor har vi i film- og undervisningsmateriale skildret nomadernes overlevelsesmuligheder, de økologiske og økonomiske problemer i forbindelse med kvægdriften og problemer affødt af landets manglende adgang til havet.

Tørkekatastrofen.

Endelig har tørkekatastrofen, som ramte Sahel-landene i 1963-73, og som vendte tilbage i begyndelsen af 80'erne, været med til at

rette vores interesse mod dette område, hvor mange af landene hører til verdens fattigste. – Hvad var – og er – tørkens årsager? Hvorfor fortsætter den? Hvad er fremtidsmulighederne for Sahellandene? – Disse spørgsmål forsøger vi ikke at give noget endegyldigt svar på – men prøver at sætte dem ind i deres historisk-økonomiske sammenhæng.

Tre lokalsamfund

Samspil mellem familie og lokalsamfund.

For at konkretisere disse lidt abstrakte udviklingsproblemer har vi valgt tre forskellige lokalsamfund: nomadesamfundet, landsbysamfundet og bysamfundet. De tre lokalsamfund ligger i samme land – mindre end 300 km i luftlinje fra hinanden. Yderligere tager vi udgangspunkt i den overskuelige familieenhed, ligesom vi ser det enkelte lokalsamfund og dets specielle og generelle problemer i en vekselvirkning mellem familie og lokalsamfund.

I valget af de tre samfundstyper ligger der *ikke* nogen underforstået, lineær udviklingsforståelse: Fra det primitive nomadesamfund over det fastboende bondesamfund til det moderne bysamfund. Ideen med at udvælge tre lokalsamfundstyper ligger i den pædagogiske overskuelighed og ønsket om at konkretisere forskellige lokalsamfunds forskellige måder at tilpasse sig miljøet på. Nomadesamfundet, landsbysamfundet og bysamfundet repræsenterer ikke tre stadier i en udvikling, fra det »primitive« til det »udviklede«, men tre forskellige måder, mennesket har udviklet et samfund på, ud fra forskellige naturgivne og udefra påtvungne betingelser.

Et eksempel, der kan benyttes på andre samfund

En dobbelt hensigt med undervisningsmaterialet.

Vi har en dobbelt hensigt med materialet. *For det første* har vi ved at skildre nogle hverdagsagtige forhold i et udviklingsland villet skabe interesse og forståelse for disse menneskers situation ud fra deres egne forudsætninger. *For det andet* har vi villet tilføre begrebet »udvikling« nogle – ikke nødvendigvis nye og revolutionerende – aspekter, som ofte overses, såvel i undervisningen som i den offentlige debat.

Nogle almindelige antagelser om »udvikling« og »underudvikling«.

Når man taler om »udvikling« eller »underudvikling«, ligger der heri ofte en underforstået opfattelse af en retningsbestemt proces – fra materiel fattigdom til materiel rigdom, »nedefra« og »opad«. Hermed ses der bort fra den *historiske dimension*, årsagerne til udviklingslandenes aktuelle problemer og de økonomiske forhold

Udviklingslandenes afhængighed af de rige lande.

Monokultur: dyrkning af en enkelt afgrøde, f.eks. jordnødder eller bomuld.

mellem i- og u-lande. Disse årsager ses f.eks. i det ulige bytteforhold på verdensmarkedet, der låser udviklingslandene fast i økonomisk tilbagestående og magtesløshed. Men denne opfattelse er først og fremmest udtryk for en vurdering af udviklingslandene, målt med vores – dvs. de rige industrilandes – målestok og værdier.

Vi har i stedet for denne vurdering tilstræbt at præsentere nogle mennesker og nogle lokalsamfundstyper i et udviklingsland – uden at måle dem i forhold til os og med vore værdinormer.

Vi har også villet fremhæve, at Burkina Faso – som andre udviklingslande – historisk set er blevet gjort afhængig af det verdensmarked, der aftager udviklingslandenes råvarer og bestemmer priserne på dem – ligesom udviklingslandene er tvunget til at købe industriprodukter, forarbejdet i industrilandene. Denne *afhængighed* er mest iøjnefaldende på det økonomiske område, men slår også igennem på det kulturelle og politiske. Udviklingslandenes grundlæggende afhængighed af de rige lande har sin rod i kolonitiden. Derfor har vi gjort så forholdsvis meget ud af at få den historiske dimension med ind i baggrundsmaterialet og i de analyserende kommentarer i det øvrige materiale.

En anden form for afhængighed, som er særlig tydelig i Sahellandene, men som også gør sig gældende i de fleste udviklingslande, er afhængigheden af de naturgivne ressourcer – de traditionelle afgrøder til selvforsyning og de nyere afgrøder, indført med eksport for øje. Økologisk set opstår der en konflikt mellem den traditionelle selvforsyning af fødevarer og den penge- og valuta-indtjening, der finder sted ved salg til det lokale og internationale marked. Disse forhold giver sig udslag i overudnyttelse af jorden, faldende fødevarerproduktion og stærk afhængighed af prisdannelser på verdensmarkedet – hvad der specielt er et problem i forbindelse med de såkaldte »monokulturer«. Disse lande indtjener størsteparten af deres fremmede valuta ved eksport af én eller enkelte afgrøder.

Bistand er ikke nok

Det er ud fra denne analyse af udviklingslandenes centrale problemer, vi mener *eksemplet Burkina Faso* kan benyttes i en mere generel beskrivelse og således medvirke til forståelse for andre udviklingslandes problemer.

»Den ny økonomiske verdensorden«: vil bl.a. sikre u-landene stabile råvarepriser.

Ved at benytte såvel filmene som de supplerende materialer skulle det være muligt at få indblik i de afhængighedsforhold, udviklingslandene og deres befolkninger befinder sig i. Det skulle ty-

deligt fremgå af materialet, at udviklingslandenes problemer ikke alene kan løses gennem *bistand* fra de rige, industrialiserede lande. De fattige landes selvstændige udvikling er også afhængig af en række væsentlige politiske beslutninger – i udviklingslandene selv og i de industrialiserede lande. Her er det af afgørende betydning, om vi vil bidrage til at skabe »en ny økonomisk verdensorden«.

Et oplæg til problemorienteret undervisning

Vi har ved behandlingen af de natur- og samfundsbestemte problemer søgt at være solidariske med de mennesker, vi har skildret – og vi har ved den pædagogiske tilrettelæggelse af materialet søgt at tage flest mulige hensyn til de vidt forskellige forudsætninger og muligheder, som elever og lærere må formodes at være i besiddelse af.

Filmene kan naturligvis vises uden yderligere bearbejdning af deres indhold. Men vi vil anbefale, at filmforevisningen efterfølges af en undervisning, hvor elever og lærere rejser de spørgsmål, som udløses af filmoplevelsen. Hertil er *diasserierne* velegnede. De fastholder centrale scener fra filmene – og diasserierne kan og

1. fase:
Billedoplevelsen kan føre til formulering af problemer.

så anvendes, hvis enkelte elever eller elevgrupper skal redegøre for uddybende arbejde med de rejste problemer.

2. fase:
Yderligere oplysninger hentes fra arbejdsblade og baggrundsbog.

Når oplevelserne ved forevisningen af film og dias er formuleret som problemer, kan arbejdsbladene illustrationer og tekster udleveres og anvendes til at indhente yderligere oplysninger – ligesom denne bog og andre informative materialer om familieliv, natur og samfund i Vestafrika kan anvendes i denne fase.

Differentiering af problemer og emner.

Der er til hver film udarbejdet *fire arbejdsblade* med problemformuleringer, illustrationer og informationer om problemkredsene:

- 1) Menneskets afhængighed af naturen.
- 2) Mulighederne for arbejde og økonomisk udvikling.
- 3) Menneskets afhængighed af sociale og kulturelle forhold.
- 4) Samfundets økonomiske og politiske udvikling.

Vi har i overskrifterne på arbejdsbladene forenklet disse problemer til:

- 1) Menneske og natur.
- 2) Menneske og arbejde.
- 3) Menneske og samfund.
- 4) Menneske og udvikling.

Differentiering efter alder og udvikling.

Arbejdsbladene kan anvendes både af yngre og af ældre elever, idet illustrationer og billedtekster kan bearbejdes af de yngste, mens ældre elever vil være i stand til også at få udbytte af de mere omfattende tekster.

Differentiering efter interesser.

Arbejdsbladene kan – evt. efter forevisning af den første film – gennemarbejdes med alle elever, men det er også muligt at anvende bladene til arbejde i grupper eller individuelt. Herved kan elevernes forskellige interesser imødekommes, og alle kan – ved en fælles redegørelse til sidst – komme med oplysninger, som supplerer de øvrige oplysninger.

3. fase:
Fælles fremlæggelse.

Det skulle således være muligt, at fremlæggelsen bliver præget af gensidig information og drøftelse af fælles problemer, idet grupper af elever eller enkelte elever kan se problemerne fra forskellige indfaldsvinkler. Læreren må naturligvis i denne konkluderende fase sørge for at de oplysninger, som fremkommer, sættes ind i sammenhænge, der giver forståelse for såvel de historiske, de økologiske og de økonomisk-politiske forhold, der har indflydelse på menneskenes levevis.

De metodiske muligheder.

Der skal ikke her i detaljer redegøres for de metodiske muligheder, som et arbejde om familieliv, natur og samfundsforhold i Vestafrika rummer. Udover samtale om film og dias er der mange mu-

4. fase:

Anvendelse af det lærte.

ligheder for at variere arbejdet med hensyntagen til elevernes forudsætninger: efter opstilling af de problemer, som skal undersøges, kan eleverne anvende arbejdsbladene, atlas, leksikon eller andre håndbøger, og de kan redegøre for deres undersøgelser ved at udarbejde rapporter, plancher – evt. arrangere møde med udstilling, eller de kan dekorere opslagstavler.

Under redegørelsen for det lærte er notater og illustrationer – evt. gengivet på tavle eller overhead-projektor – med til at vise hvilken forståelse, eleverne er nået frem til. Endelig kan det nævnes, at gæster i klassen, f.eks. u-landsfrivillige eller mennesker, som har kendskab til forhold i u-lande, vil kunne give anledning til, at en række problemer tages op i ny belysning.

Der kan ikke gives generelle anvisninger på, hvornår et arbejde om udviklingsproblemer bør afrundes. Givet er det, at de endegyldige løsninger ikke kan nås, og at en række problemer må uddybes senere i uddannelsen.

De tre foreliggende film skal nødvendigvis ikke benyttes umiddelbart efter hinanden. Vi vil anbefale mindst en uges interval med 6-10 timers arbejde af det sete imellem hver filmforevisning.

Når næste film i rækken tages op, skulle det være muligt for eleverne at gå dybere ned i problemerne og anvende det lærte fra den foregående filmforevisning i nye sammenhænge.

Elever, som ikke følger det tempo, der aftales efter første forevisning, kan enten forberede næste forevisning ved at læse baggrundsoplysningerne – ligesom elever, der kræver mere tid og særlig støtte, kan fortsætte med et begrænset problem, indtil det er løst.

Det foreliggende materiale er ikke fag-opdelt. Det kan anvendes, når undervisningen forener arbejdet i flere fag – og det kan give anledning til undervisning i at se, lytte, formulere sig om problemerne og se deres mulige løsninger.

Hvordan denne bog kan bruges

De følgende kapitler om Burkina Faso, Sahel og Vestafrika er ment som en slags håndbog, hvor lærere og ældre elever kan hente basis-informationer til brug for enkeltstudium eller gruppearbejde inden for et afgrænset problemområde. Bogen er bygget op på en sådan måde, at det i en undervisningssammenhæng ikke er nødvendigt at læse bogen fra ende til anden. Man kan gå ind i de enkelte kapitler, hente de relevante oplysninger frem og bruge og be-

arbejde dem alt efter niveau eller problemområde.

De enkelte kapitler er derfor ikke ordnet strengt logisk sammenhængende i henseende til indholdet. Linien i kapitlernes rækkefølge er bestemt af, hvor dybt man ønsker at gå i de enkelte stofområder, og hvor bredt man vil dække disse områder.

Man kan altså vælge helt at udelade afsnittene om Vestafrika – eller den mere detaljerede beskrivelse af Burkina Faso – ligesom man kan vælge udelukkende at beskæftige sig med tørkeproblematikken og evt. et enkelt af de tre lokalsamfund.

Valget af denne strukturering af stoffet indebærer naturligvis, at de enkelte kapitler i visse tilfælde vil overlape hinanden; oplysninger vil blive gentaget, og det samme problem diskuteret i forskellige sammenhænge.

Bogen er således ment som et let anvendeligt arbejdsredskab, der kan benyttes i varierende udstrækning på forskellige trin i undervisningen.

Differentiering med hensyn til tempo.

II. De tørkeramte områder i Vestafrika

Tørken i Sahel

Migration: Vandring over lange afstande for at finde føde eller arbejde.

I september 1972 registrerede myndighederne i de nordlige dele af Sahel-landene en usædvanlig massiv *migration* af nomader sydpå. Migrationen sydpå er et normalt forekommende fænomen. Hen mod slutningen af året, efter regntiden er ophørt og markerne er høstet i landbrugsområderne sydpå, bevæger en del nomader sig med deres flokke af kvæg sydpå, hvor kvæget finder føden på de høstede marker.

Men denne gang startede migrationen tidligere end normalt og migrationen var langt mere intens. Nomaderne kunne fortælle om hungersnød både blandt mennesker og dyr, fordi regnen udeblev i den normale regntid i juni-september. Den naturlige vegetation var ikke tilstrækkelig til at forsyne kvæget med foder.

Hungersnød: mellem 5 og 10 mill. mennesker truet i Sahel.

Den udeblevne eller mangelfulde regn medførte tørke og udbredt *hungersnød*. I maj 1973 kunne FN's fødevare- og landbrugsorganisation, FAO, meddele, at Sahel-landene var truet af hungerkatastrofe inden for de nærmeste måneder, hvis de ikke fik øjeblikkelig hjælp i form af fødevarer og medicin.

I 1973 havde tørken reduceret kvægbestanden i *Mauritanien* med 50 pct. og i *Mali* med 40 pct.

I tusindvis af nomader blev berøvet deres eneste eksistensgrundlag: kvæget. Resultatet blev massemigration fra nord mod syd – fra land til by.

I de landbrugsområder, hvor fødevaremanglen også var udbredt, men hvor der kun i begrænset omfang var tale om hungersnød, opstod der konflikter mellem de fastboende agerbrugere og nomaderne om retten til jorden og vandet. Millioner af mennesker var bragt ud af den skrøbelige balance, de igennem generationer havde levet i med naturen.

En undersøgelse af *ernæringsforholdene* blandt de truede befolkningsgrupper i Sahel kunne i august 1973 fastslå, at tilfældene af *underernæring* i store dele af Burkina Faso var alvorligere end dem, der var registreret i Bangladesh året før. Et lægehold fandt – også i august 1973 – en nomadelejr i Mali, hvor 70% af børnene var under den »akutte fejlernærings-grænse« – sammenlignet

Ernæring: Kalorieforbrug i Danmark – 3.200. Kalorieforbrug i udviklingslandene – 2.200.

1973: 100.000 mennesker dør af hungersnød og dens følgesygdomme.

Økologi: Læren om hvordan alle levende væsener lever i deres omgivelser, hvordan de lever sammen med hinanden og af hinanden.

Siden 1968 er der blevet længere og længere mellem nedbørsperioderne i *Burkina Faso*.

Ørkendannelse: steppen omdannes langsomt til ørken.

med hungersnøden i Bangladesh, hvor 11,6% lå under denne grænse. I landsbyerne i landbrugsområderne var 47% »akut underernærede«. I Gao-distriktet i det sydlige Mali levede nomaderne på en »sultekost« på mindre end 400 kalorier om dagen!

Af rapporter fremgik det, at det var nomaderne, der var hårdest ramt. Overalt i Sahel-landene var der en iøjnefaldende kontrast mellem ernæringsituationen blandt nomaderne og de fastboende – selv hvor de to grupper hørte til samme by eller distrikt.

Katastrofens omfang og baggrund

Tørken i Sahel var ikke blot en naturkatastrofe – den var i langt højere grad en *økologisk katastrofe*, som både mennesker og dyr var med til at skabe. Omfanget af katastrofen skal derfor ses som et samspil mellem *klimæændringer*, *menneskets indgreb i det økologiske system* og fejlslagne udviklingsstrategier.

Klimæændringerne i Sahel har bevirket, at Sahel-landene i perioden 1968-73 kun fik en brøkdel af den normale nedbør. Søer og floder tørrede ud. *Chad-søen*, som er et af Afrikas største naturlige vand-reservoir, skrumpede ind til *en trediedel af sin normale størrelse*. Senegal-, Niger-, Chari- og Volta-floderne, som under normale forhold går over deres bredder i regntiden og vander markerne langs flodbredderne, nåede i 1973 aldrig over deres bredder.

Et andet udslag af klimæændringerne var den uregelmæssighed, som i denne periode begyndte at præge nedbøren. *Regntiden* består af flere perioder med regn, der normalt følger efter hinanden med *regelmæssige mellemrum* – og denne rytme indretter bønderne såning og høst efter. *Ændres den – ødelægges høsten*, eller høsten bliver så ringe, at der ikke er forråd til den tørre periode.

Den naturlige vegetation tørrede ind – og specielt omkring vandhuller og brønde blev græsset trampet ned samtidig med at *overgræsning* ødelagde vegetationen. Omkring mange vandhuller blev der under krisens højdepunkt observeret *10 gange så mange dyr* som sædvanligt. Vegetationsdækket led yderligere skade fordi nomaderne fældede buske og træer for at skaffe foder til deres dyr.

Det mest dramatiske udtryk for tørken (men langt fra det alvorligste) var den såkaldte *ørkendannelse*, der fandt sted i det nordlige Sahel. Denne proces har foregået gennem de sidste 200 år, hvor ørkenen hvert år gennemsnitligt har ædt sig 1 km mod syd. Der forekommer mange lokale variationer af denne proces (mange steder har ørkenen også trukket sig tilbage) og målingerne af den

Erosion: I 1969 forsvandt der 60 mill. tons jordstøv fra Vestafrika som følge af vinderosion (se også s. 19).

I *Senegal* gik udbyttet af jordnødder, ris og hirse i 72-73 ned med næsten 50 pct.

Før tørken: 21,8 mill. stk. kvæg, 19,8 mill. geder og 16,4 mill. får i Sahel.

og kriterierne for den er langt fra sikre. Det står imidlertid klart, at tørkeårene, 1968-73 og 1983-84, har fremskyndet processen. Man regner med, at Afrika hvert år mister et areal dyrkbar jord på størrelse med Danmark.

Erosion, som følge af den stærke sol og de korte men kraftige regnskyl, er normalt for Sahel, men det ser ud til at specielt vinderosionen tog til i tørkeårene.

Tørken betød et drastisk fald i *landbrugsproduktionen*. Med større eller mindre variationer gentager dette mønster sig i alle Sahellandene. Specielt fik nedgangen i *hirse*-produktionen katastrofale følger for ernæringssituationen, da hirse er det vigtigste madkorn. Fødevarerhjælp udefra var tvingende nødvendig.

Som følge af tørken og den desperate mangel på vand og græsningsmuligheder, anslås det, at kvægbestanden i Sahel blev reduceret med fra 33% (i *Chad*), til 80% (i *Mauritanien*). I enkelte områder blev hele kvæghold udryddet. Dette var specielt katastrofalt for nomaderne, der får over 50% af deres daglige kalorieforbrug dækket af mælk og mælkeprodukter.

Endelig bevirkede tørken også en sand *folkevandring* fra tørkeområderne ind til byerne, som i forvejen havde svært ved at klare den normale – men relativt store – tilvandring fra landdistrikterne.

Katastrofen gentager sig

Tørkekatastrofen, der slog igennem i 1968, var efter manges mening afsluttet i løbet af 1973, hvor en nogenlunde normal nedbør vendte tilbage og den internationale fødevarerhjælp omsider slog igennem.

Akut hungersnød: 24 afrikanske lande sultramte, mellem 10 og 20 mill. mennesker truet ifølge FN.

10 år senere vendte tørken tilbage med fornyet styrke og skabte akut hungersnød – ikke blot i Sahellandene, men i store dele af Afrika. I 1984 erklærede FN 24 afrikanske lande for sultramte. Alle Sahellande – undtagen Mali – var med på denne liste. På det tidspunkt var 200.000 mennesker døde af sult i Moçambique og over 300.000 i Etiopien. Mellem 10 og 20 millioner mennesker var truet på livet af »århundredets største katastrofe i Afrika«.

I løbet af 1983-84 gik mere end ¾ af Mauritanis græsningsjorde tabt på grund af ørkendannelse. Nedbørsmængden i 1983 var den laveste målt i 70 år. Det meste af høsten slog fejl, og 90% af kvæget døde. Hungersnød og sult startede en masseflugt fra landdistrikterne til hovedstaden Nouakchott – der i forvejen rummer halvdelen af befolkningen.

Væksten i befolkningstallet større end væksten i kornproduktion.

Selvforsyning med fødevarer forringet.

Ligeledes blev der overhovedet intet høstet i Burkina Faso i 1983. De traditionelle vandhuller var tørret ud. Mange steder, specielt i den nordlige del, var situationen ligeså katastrofal som i 1972.

Der tales om, at store dele af Afrika – herunder Sahel – står over for »økologisk sammenbrud«. Og situationen er alvorlig:

Befolkningen i Sahel vokser gennemsnitligt med 2,5% om året, mens kornproduktionen kun vokser med 1% om året. Med en sådan befolkningstilvækst vil områdets befolkning være fordoblet år 2010 – mens kornproduktionen kun vil være steget 30%.

Mindre end en fjerdedel af den udenlandske bistand går til landbrug – på trods af det akutte behov for at øge den lokale fødevarerproduktion.

Siden midten af 70'erne er selvforsyningen med fødevarer (og dermed afhængigheden af at importere fødevarer) blevet forringet, ikke forbedret. Niger importerer 25% af sit fødevarerbehov. I 1982 kunne Burkina Faso kun dække 90% af sit behov for korn.

En af grundene til at fødevarerproduktionen ikke har kunnet holde trit med befolkningstilvæksten, er faldet i ydelse pr. ha – efterhånden som de marginale landbrugsjorde bliver inddraget til dyrkning af afgrøder.

Mellem 1970 og 1978 øgedes kornproduktionen i Sahel med næsten 5 mill. tons. Men stigningstakten var kun knap 2,5% om året på trods af en 3%'s udvidelse af landbrugsjorden. Resultatet har været et fald i den gennemsnitlige ydelse på 0,65% om året.

Kunstvandede kornafgrøder, som f.eks. ris, har betydet et supplement til de traditionelle fødevarerafgrøder. Men efterspørgslen på ris og hvede er større end produktionen. Kun 33% af forbruget dyrkes i Sahel-regionen.

Sammenlignet med begyndelsen af 60'erne er risproduktionen steget med en trediedel – men efterspørgslen er steget med to trediedele på grund af befolkningstilvækst og urbanisering. Samtidig er europæiske fødevarerplanter – ris og fint brød – ved at erstatte fødevarer baseret på de traditionelle kornsorter.

Sahel dyrker kun 4% af sin egen hvede, mens forbruget steg til 11% mellem 1975 og 1978. Der importeres mellem 200.000 og 300.000 tons hvede om året – omtrent det samme som ris.

Permanent fødevarerbistand: Sahel modtager ca. 100.000 tons fødevarer om året.

I de perioder, hvor tørken har været på sit højeste har Sahellandene modtaget over 700.000 tons fødevarerhjælp. Denne hjælp er nu blevet en permanent bistandsform. Sahellandene modta-

ger nu årligt ca. 100.000 tons fødevarerbistand. Den samlede u-landsbistand til Sahel ligger på 1,7 milliarder dollars – og gør således Sahel til det område i verden, der modtager den største udenlandske bistand pr. indbygger.

Investorer i fødevarerimport i st. for i landbrugsudvikling.

Uheldigvis forbliver størstedelen af fødevarerhjælpen i byerne. Byernes befolkning er, siden fødevarerhjælpen blev permanent i begyndelsen af 70'erne, blevet vant til importeret hvede og ris – i modsætning til de traditionelle afgrøder som hirse og durra. På denne måde har fødevarerhjælpen udefra været med til at presse efterspørgslen efter importerede fødevarer op – og dermed også bevirket, at en stigende del af landenes fremmedvaluta bliver brugt til køb af fødevarer – snarere end til investering i landbrugsudviklingen.

Samtidig har regeringerne ikke opmuntret bønderne til at øge produktionen af fødevarer. Priserne, de får for deres afgrøder, bliver holdt kunstigt lave – for ikke at skabe utilfredshed blandt de små bybefolkninger.

Den økologiske krises årsager

Nogle meteorologer peger på en generel tendens til fald i nedbørsmængderne i mange dele af verden – andre kæder tørken sammen med permanente højtrykssystemer i de arktiske egne, altså omkring polerne, som frembringer *langtids-klimaændringer*. Tørken skulle altså være en del af en større klimaændring. Den teori er fremsat, at et højtryksbælte, der omgiver polernes ydre grænseregioner i løbet af første halvdel af det 20. århundrede skulle have »flyttet« alle andre klimatiske zoner nogle få breddegrader nærmere ækvator. På grund af den meget lave årlige middel-nedbør og det stærkt nord-sydlig fald i nedbørsmængden i Sahel skulle en sydgående ændring i de klimatiske zoner på kun 1% for hver breddegrad over en 100 års periode kunne betyde et fald i nedbøren på 40-50%.

Den videnskabelige forskning har imidlertid taget store forbehold over for teorierne om klimaændringer. Dels fordi teorierne har en tendens til at bortlede opmærksomheden fra de menneskeskabte årsager. Og dels fordi det er almindeligt anerkendt, at det er nødvendigt at indsamle data over en periode på 100 til 200 år for at påvise en sammenhæng mellem klimaændringer og ørkendannelse.

Den nomadiske befolkning har gennem nogle århundreder frembragt kvægracer, der har tilvænnet sig Sahels hårde klima og sparsomme vegetation. Der har bestået en *ligevægtstilstand* mel-

lem kvægbestanden og den naturlige vegetation.

Nomadernes vandringer var yderligere tilpasset *naturens cykliske bevægelser*: regntid/tørtid – og agerbrugere: regntid/såning – høst/tørtid. Såvel nomader som agerbrugere levede indbyrdes og i henseende til naturen i en *økologisk balancetilstand*. Tørke, misvækst, kvægpest etc. kunne let forstyrre denne balancetilstand, men samfundene havde i sig indbygget mekanismer til at genoprette den.

Kvæghjordene forøges.

I *kolonitiden* blev der gjort forsøg på at forbedre kvægets sundhedstilstand. Resultatet blev mere modstandsdygtige dyr og færre tilfælde af sygdom. Efterhånden som kolonierne fik deres politiske selvstændighed, øgedes også de nye afrikanske regeringers indsats på det veterinære område – bistået af internationale udviklingsorganisationer.

Subsistens-landbrug:
Se s. 25-26.

Nomadernes ønske om at øge kvægbestanden for at sikre sig mod dårlige tider og de fastboende agerbrugeres stigende interesse for at holde kvæg som supplement til *subsistens-landbruget*, bevirkede en drastisk forøgelse af kvægbestanden. En periode med usædvanlig gode nedbørsforhold i 50'erne og begyndelsen af 60'erne samt igangsættelsen af mange brøndboringsprojekter bevirkede, at de seks Sahel-lande i 1968 havde ca. 20 mill. stk. kvæg. Denne udvikling, der i perioden 1948-62 indebar en *fordobling af kvægbestanden*, blev af de afrikanske regeringer betragtet som positiv på grund af kvægets salgsværdi. – Det økologiske problem var imidlertid, at mens kvægbestanden øgedes, mindskedes græsningsmulighederne – dels fordi befolkningstallet voksede og dels fordi mere og mere jord blev inddraget til dyrkning af *salgsafgrøder*.

I 1982 udgjorde levende kvæg
1/5 af Burkina Fasos eksport.

Salgsafgrøder: Se s. 26.

Hermed tippede den balance, der havde eksisteret mellem antallet af kvæg og de naturlige græsningsmuligheder. De vidtstrakte steppe- og savanneområder blev afgrævet af kvæget og dette i forbindelse med ukontrolleret nedhugning af træer og buske til brænde og foder, blotlagde jorden for *erosion*. Den udbredte skik blandt agerbrugere, at brænde jorden af for derved at holde busen borte fra markerne og lade asken gøde jorden bidrog til at forrykke den økologiske balance blandt de fastboende agerbrugere.

Svedjebrug: vegetationen brændes og asken gøder jorden. Karakteriseres ved enkel teknologi, ringe udbytte og lange brakperioder. Kræver store områder og tynd befolkning.

Hele denne udvikling var med til at forringe vegetationens beskyttende virkning mod *erosion*.

Vegetationens beskyttende
virkning forringes.

Den naturlige vegetation beskytter mod kraftig regn og forhindrer, at jorden løsnes. Bladene opfanger regnvandet, holder på fugtigheden og udnytter dermed vandet bedre. Planternes rødder gør det lettere for vandet at trænge ned i jorden – og ikke bare skylle bort. Planter og buske skærmer mod vinden og forhindrer dermed

Ændringer i klimaet.

Overgræsning.

løse jordpartikler i at føres bort med vinden. Planternes rodsystem binder jordpartiklerne sammen. Rådne plantedele danner humus.

Det er både *fysiske og menneskelige faktorer*, der spiller ind ved erosion. De fysiske er regn, vind, stærk og vedvarende sol. De menneskelige er nedhugning af skov, overgræsning, brænding af vegetation og intensivt landbrug.

Under kolonitiden indførte franskmændene salgsafgrøder med henblik på *eksport* – og de nye, selvstændige landes regeringer har fortsat denne politik. Men det har fået to uheldige konsekvenser. For det første reducerede man kraftigt det areal, der normalt blev benyttet til at dyrke brødkorn, (hirse og durra) og for det andet medførte den intensive dyrkning af salgsafgrøder en *udpining af jorden*. Salgsafgrøderne blev dyrket på den samme jord år efter år, hvorimod de traditionelle afgrøder blev dyrket på skiftende jorder, hvilket gjorde det muligt at lade jorden ligge *brak* i længere perioder af gangen – helt op til 20-25 år – og dermed undgå udpining. I mange områder, hvor man har forsøgt at øge udbyttet af salgsafgrøder, har jorden ikke fået lov til at ligge brak, og udpining har været et af resultaterne.

Selvom Afrika som kontinent er relativt tyndt befolket sammenlignet med Asien, f.eks., så er de frugtbare områder tæt befolkede. Med en befolkningstilvækst på 2,5% om året betyder det for agerjordens vedkommende, at brakperioderne bliver kortere. Man kan ikke længere lade jorden ligge brak indtil den gennem naturlig regenerering har oparbejdet de nødvendige næringsstoffer. Man kan ikke bare dyrke ny jord op, imens man venter på den gamle. Den er der lagt beslag på. Så derfor er man henvist til at dyrke den samme jord med kortere og kortere brakperioder. Småbønderne har som regel ikke råd til at købe kunstgødning eller på anden måde kompensere for de kortere brakperioder. Derfor udpines jorden.

Især i Sahel tvinger befolkningspresset bønderne nordpå, nord for den linje, hvor der falder mindre end 300 mm regn om året. Denne tørre jord kan ikke bære permanent dyrkning. Desperat jordhungre tvinger bønderne, her som mange andre steder, til at bevæge sig ind på kvægnomadernes traditionelle domæne, med alvorlige konflikter mellem de to grupper til følge.

Færre træer og flere mennesker

Man regner med, at Afrika har 1,6 millioner km² tropisk regnskov, heraf 1 million i Zaire. Afskovningen i dette område har endnu

ikke nået et punkt, hvor den udgør en egentlig trussel mod det skrøbelige økosystem i regnskovene. Derimod er presset stigende på de åbne skovområder i det tørre tropiske Afrika. Det er anslået, at Afrika hvert år mister 2,3 millioner ha skov.

Store områder af skovsavanne og tør tropisk skov ryddes hvert år for at gøre plads for salgsafgrøder. Guinea Bissau mister hvert år 20.000-35.000 ha skov til fordel for jordnødder og andre salgsafgrøder. Burkina Faso mister 85.000 ha om året. Senegal mister 50.000 ha om året på grund af jordmangel blandt agerbrugerne.

Et af de mest akutte problemer i forbindelse med afskovning, er brugen af træ til brændsel, enten som bålbrænde eller trækul. Omkring de fleste større byer i Sahel er de offentligt tilgængelige områder totalt ryddede for træer. Omkring storbyerne kan dette bælte strække sig op til 100 km.

Handel med træ til kvindernes køkkenbål er en større industri i Sahel – i visse lande taler man sågar om »træ-baroner«, der totalt dominerer handelen med bålbrænde i de større byer. Det er ikke ualmindeligt, at over halvdelen af en husstands indtægt blandt funktionærer i de store byer går til brænde. På landet er det at skaffe brænde til madbålet en voksende byrde for kvinderne, der i forvejen er overbebyrdede med arbejde. Skønt der er lavet mange forsøg på at indføre solenergi og sætte træplantningsprogrammer igang, forbliver problemet med træfældning en af de onde cirkler: Almindelig fattigdom gør, at der ikke er råd til andre energiformer, og fældning af træ fører til overudnyttelse af ressourcerne, som igen gør det endnu sværere at komme ud af fattigdommen.

Man regner med, at forbruget af træ til brændsel i den tropiske del af Afrika er 15 gange højere end den kommercielle skovhugst. Men den kommercielle skovhugst finder sted i skovområder, hvorimod folk fælder træ til brænde uden for skovområder. Ifølge FAO overstiger det årlige forbrug af brændselstræ nu den hastighed, hvormed træbestanden naturlig fornyes eller gen-plantet.

I Sahel anslås det, at brændselstræ forbruges 30% hurtigere, end træbestanden fornyes i de områder, der er tilgængelige for træfældning.

Selvfølgelig kan bønder med jord plante træer til at dække deres brændselsforbrug, men det har vist sig vanskeligt at overtale dem til at gøre det. Når bønder planter træer, gør de det for at få frugt, tømmer, skygge og fornyelse af jordens frugtbarhed. Hvis de har træer, der dækker disse behov, vil beskærne og døde grene i det store og hele dække deres brændselsforbrug. At forsøge at overtale dem til at plante træer udelukkende med det formål at dække deres brændselsbehov, har ofte vist sig at være løsningen på et

Afgrøder til selvforsyning – afgrøder til salg.

Større befolkningstæthed vanskeliggør traditionelt svedjebrug.

Skovrydning giver plads til salgsafgrøder.

Brænde til madlavning.

Kommerciel skovhugst.

Ingen tradition for træplantning til brug som bålbrænde.

Befolkningstilvækst og -tæthed skal altid ses i forhold til ressourcerne.

problem, som folk ikke mener at have.

Den gennemsnitlige befolkningstilvækst i Afrika ligger på mellem 2,5 og 2,7% om året – det er betydeligt højere end landene i både Asien og Latinamerika. Men samtidig er befolkningstætheden i landene syd for Sahara 16 mennesker pr. km². Til sammenligning er det tilsvarende tal for Kina 100 mennesker pr. km² og for Indien 225 pr. km². Man kan derfor ikke sige, at Afrika er overbefolket. Men tallene siger ikke noget om fordelingen af befolkningen i forhold til ressourcerne. I 1985 havde Kenya f.eks. en befolkning på 20 millioner mennesker. År 2002 vil denne befolkning være fordoblet, altså 40 millioner – og det i et land, hvor kun 20% af jorden er dyrkbar. Sammen med befolkningstilvæksten sker der også en koncentration af befolkningen i byerne. I 1980 var der i Afrika 19 byer med over 1 million indbyggere. Ved år 2000 forventes der at være over 60 byer med over 1 million indbyggere.

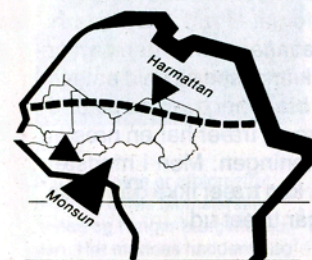
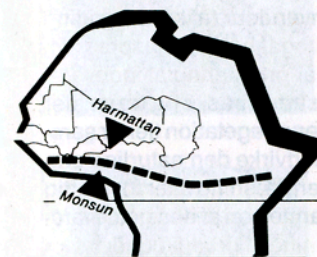
Befolkningspresset udgør et økologisk problem; jord og vegetation overudnyttes.

Befolkningstilvækst stiller krav om øget fødevarerproduktion, og befolkningskoncentrationen om en infrastruktur til fordeling af fødevarer. Og endelig kan man sige, at et øget befolkningspres stiller krav til det politiske system om en klar prioritering af fødevarerproduktion til selvforsyning. Men på alle tre områder halter de afrikanske lande næsten uden undtagelse bagefter. Fødevarerproduktionen er godt nok stigende, men er faldende i forhold til den årlige forøgelse af befolkningen. Infrastrukturen, veje, transport, opbevaring etc. er i forfald, og der sker en fortsat udvidelse af produktionen af eksportafgrøder på bekostning af produktionen af fødevarer til selvforsyning. Befolkningspresset kommer på denne måde også til at udgøre et økologisk problem. Jord og vegetation overudnyttes – og det fører til fald i udbyttet af afgrøderne. Man griber til traditionelle måder at sikre sig på i krisetider, men disse foranstaltninger gør som regel kun problemet større: Nomaderne sikrer sig ved at øge kvægbestanden, bønderne investerer i flere børn, og landene investerer i produktion af eksportafgrøder for at øge valuta-indtjeningen. Alle disse foranstaltninger er kun med til at øge presset på ressourcerne yderligere.

Fattige mennesker har brug for børn i kampen for at overleve.

Afrika kan ikke siges at være overbefolket, men kontinentet er på viseligt fattigt, næsten ligegyldigt hvilken målestok man bruger. Og fattigdommen forklarer mere om befolkningstilvæksten, end befolkningstilvæksten forklarer om fattigdommen. Fattige mennesker har brug for børn i kampen for at overleve, børn til at arbejde i marken, passe kvæget, hente vand og samle brænde til køkkenbålet. Børn til at passe andre børn og til at tage sig af aldrende forældre, for hvem pension er så fjernt et begreb, at det ikke engang er en drøm. Børn betyder simpelthen overlevelse. Men børn, der fødes af fattige forældre, er ofte underernærede og modtagelige for sygdomme. Af tusind børn lever 127 ikke til deres første fødselsdag. Hver dag dør over 13.000 børn. Så jo flere børn en kvinde får,

Sahel-landene: Senegal, Mauritanien, Mali, Niger, Burkina Faso og Chad.

Traditionelle afgrøder – fremmede afgrøder.

jo større er sandsynligheden for at nogle af dem overlever. Så indtil de afrikanske mødre har en vis sikkerhed for at deres børn har en rimelig chance for at overleve, vil det være vanskeligt at overbevise dem om at begrænse deres familier.

Hvad lever man af i Sahel?

Ordet »Sahel« er arabisk og betyder grænse eller randområde. Det geografiske område Sahel omfatter *halvørken*, den egentlige *steppe* og den tørre *savanne* umiddelbart syd for Sahara – mellem 12 og 20 grader nordlig bredde. Området strækker sig tværs gennem Afrika, fra Senegal ved Atlanterhavskysten til Sudan mod øst.

Sahel-landenes samlede areal er på 5,3 millioner km², hvoraf ca. 440.000 km², svarende til kun 8,3% af det samlede areal, er landbrugsjord.

Klima. Sahel præges af et tørt og varmt steppeklime med en middeltemperatur, der ligger over 18 grader og en årlig nedbørsmængde, der ikke overstiger 1000 mm. Disse klimaforhold er et resultat af de fremherskende *vindforhold*. Over Sahara ligger et stabilt højtryksområde med kontinentale, tropiske luftmasser, som om vinteren (tørtiden) dominerer hele Sahel. Følgen er *tørke* i perioden fra september til maj.

Om sommeren sker der en forskydning af de kontinentale luftmasser mod nord, og samtidig trænger ækvatoriale luftstrømme ind fra sydvest. Disse luftmasser er *fugtige* og giver nedbør i sommeren og efteråret. Denne *monsunregn*, der kommer som kraftige regnskyl, er et årligt tilbagevendende fænomen. Hvor de to luftmasser mødes ligger den *intertropiske konvergenszone*.

Den ringe nedbør i Sahel reduceres yderligere ved *fordampning*. F.eks. mister Niger-floden mere end halvdelen af vandmængden i det centrale Niger-delta – på grund af fordampning.

Jordbundsforholdene varierer fra nord til syd – fra ørkenagtig steppe til frodig savanne. I modsætning til det tempererede klima, eksisterer der i det tropiske klima en *afgørende, gensidig afhængighed mellem jordbund og vegetation, som spiller ind i den økologiske balance*. Jordbundsforholdene har indflydelse på hvilken slags *vegetation* der kan udvikles – og samtidig påvirker vegetationen kvaliteten af den jord, planterne vokser på.

Dette forhold har specielt betydning ved indførelsen af fremmede kulturplanter (eksempelvis eksportafgrøder) på bekostning af den traditionelle vegetation. I et tropisk klima er størstedelen af de or-

Jordbundsforhold.

Nomader og bønder.

Laterit: forvittringsjord. Indeholder vandholdige jern- og aluminumsilikater. Rødlig.

Akacietræet kan variere i størrelse fra små buske til 18 m store træer med en 36 m bred krone, der beskytter træet. Et vidt rodnet gør det muligt for træet at opsuge jordens fugtighed maksimalt.

ganiske stoffer bundet i vegetationen – ikke i jorden. Når man derfor indfører *fremmede kulturplanter* (jordnødder, bomuld, f.eks.) på bekostning af den traditionelle vegetation og de *traditionelle afgrøder*, udpiner man jorden i en grad, der ikke ville være tilfældet i et tempereret klima.

Indholdet af *organiske stoffer* i jorden aftager efterhånden som man bevæger sig fra Sahels sydlige grænse mod nord. Mod syd indeholder jorden en del *kalk* og *sisilium*, men det forsvinder fra overfladejorden jo længere man bevæger sig mod nord, hvor *aluminium* og *jern* bliver dominerende.

Jordens aftagende bonitet i nord-sydlig retning har også afgørende indflydelse på *de menneskelige eksistensmuligheder* og livsformer. I nord, hvor Sahel og Sahara flyder sammen, lever nomaderne med deres kvæg. Systematisk dyrkning af afgrøder er her kun mulig i forbindelse med oaser, søer eller floddeltaer. I den sydlige del af Sahel dominerer landbrugskulturerne, men kun i forbindelse med floder er der tale om anvendelse af kunstvanding og mere end én høst om året.

Vegetation. Steppen domineres af græsarter, buske og træer, der tjener som føde for kvæget – men steppens vegetation tjener samtidig det formål at holde på jorden og modvirke den naturlige erosion. Hvis der imidlertid forekommer overgræsning eller for kraftig indhug i træbestanden, fremskyndes dannelsen af den gølle *laterit*.

Overgangen fra steppe til savanne er flydende – men når *akacietræerne* og andre typiske steppetræer afløses af *løvtræer* med store blade, er man i savanne-området.

Steppens træer og buske, næsten alle af *akacie-familien*, har forskellige måder at tilpasse sig de hårde klimatiske forhold på. Når tørkeperioden kommer, kaster de f.eks. bladene, hvorved de undgår fordampning gennem porene. Buske og træer har en næsten korkagtig bark, som nedsætter fordampningen. Men i modsætning til de mange forskellige græsarter, kan træet ikke gå i dvale. Hvis det ikke får et minimum af vand, går træet ud.

Dyreliv. De frøedende dyr har gode vilkår i Sahel, hvor det også vrimer med små pattedyr. Af fuglene er specielt *væverfuglen* (i familie med gråspurven) udbredt – og til stor gene for landbruget. *Strudsen* holder til både på steppe og savanne. Af større pattedyr kan nævnes *antilopen*, *gazellen* og *giraffen*.

Hirse

Durra

Majs

Når planterne er afblomstret, bøjer de deres blomsterstilke nedad og tvinger bælgene i jorden. Her modnes nødderne og graves op ved høst.

De vigtigste afgrøder

Hirse dyrkes tit i forbindelse med andre kornarter, hovedsageligt *acra* og *durra* samt *jordnødder* og *bælgplanter*. Hirsen er meget modstandsdygtig over for tørke, bl.a. kan den nedsætte sin fysiologiske aktivitet i vanskelige perioder. Den hurtige type modnes på ca. 60 dage. Hirsen har et relativt højt proteinindhold. Hirsestænglen kan blive fra 1 til 3,5 m høj. Den gror bedst, når der er høje dagtemperaturer og lave nattetemperaturer.

Durra er en af Afrikas vigtigste kornsorter. I modsætning til hirsen (som den er i familie med) kræver den bedre jord for at kunne gro. Vækstperioden ligger mellem 80 og 190 dage. *Durra* bruges bl.a. til fremstilling af lokal øl, og af stænglerne fremstilles kurve, måtter og hegn. Den kan nå en højde på op til 4,5 m og har et rodnet, der kan nå næsten 2 m ned og sprede sig 1 m ud.

Majs kræver rigelig fugtighed og relativ god jord, men giver til gengæld et godt udbytte pr. arealenhed. Den indeholder meget stivelse, men ikke ret meget protein. Majs anvendes hyppigt som den første afgrøde, dvs. den kan høstes ca. en måned før den tidlige hirse.

Ris dyrkes hovedsageligt langs floderne og ved søer – kunstige eller naturlige. En væsentlig egenskab ved ris er, at den kan dyrkes på samme sted år efter år uden at udbyttet går ned. Risen dyrkes i forbindelse med naturlig overrisling, dvs. når floder går over deres bredder i regntiden eller kunstig overrisling. Proteinindholdet i risen er højt.

Jordnødder dyrkes næsten overalt i Vestafrika (Senegal og Nigeria er hovedleverandører til verdensmarkedet) og er vigtig i kraft af sit store proteinindhold – 22-25%. Herudover indeholder den store mængder B og E vitaminer.

Jordnøddeplanten trives bedst på sandet jord, som findes både i Sahel-zonen og den sydlige sudanesiske zone. Planterne er *kvælstofholdige* og er derfor velegnede i vekseldrift. De giver jorden næringsstoffer, som den efterfølgende afgrøde nyder godt af. Intensiv dyrkning af jordnødder kan imidlertid virke ødelæggende på visse jordtyper.

Selvforsyning – salgsafgrøder

Det traditionelle landbrug er baseret på *subsistens-økonomien*. Et sådant landbrug karakteriseres ved simple redskaber, enkel rotation, flytning af markerne fra sted til sted, ingen anvendelse af or-

Subsistens-økonomi: Et økonomisk system baseret på produktion til eget forbrug. Udveksling af varer foregår ved byttehandel.

Eksportafgrøder: produktion til verdensmarkedet.

Konsekvenser af indførelse af eksportafgrøder.

Nomader: folk uden fast boplad. Lever af kvægets produkter. Har ingen faste marker, men dyrker jorden, når det er muligt.

Halvnomader: Vandrer over store afstande, men har fast boplad og faste marker.

ganisk gødning eller kunstgødning og ingen trækdry. Udbyttet er meget ringe – men normalt nok til at en familie eller landsby kan klare sig gennem den tørre periode. Selvforsyning suppleret af handel med evt. overskydende produkter er det typiske kendetegn for det traditionelle landbrug i Sahel.

Med franskmændenes kolonisering begyndte der at ske en ændring af denne traditionelle struktur. Franskmændene forsøgte med større eller mindre held at indføre *eksportafgrøder*, som f.eks. *bomuld* og *jordnødder*, for at fremme en produktion af råvarer, der i forarbejdet form kunne sælges på verdensmarkedet.

Da disse afgrøder vandt større og større udbredelse, skete der tre ting: 1) Sahel-landene blev afhængige af disse enkelte eksportvarer, 2) det traditionelle landbrug begyndte at gå tilbage, og 3) mange afrikanere blev lønarbejdere. Den nye *markedsorienterede landbrugsstruktur* kom således til at betyde, at der blev produceret færre fødevarer. Man måtte nu i stigende grad til at *importere fødevarer*.

Bønder og nomader

I det nordlige Sahel holder de forskellige nomadesamfund til – tuareger, maurer, fulanier (peuler) o.m.a. Traditionelt har disse nomadesamfund eksisteret som »rene« nomadesamfund, dvs. udelukkende levet af kvæget og – indtil franskmændene satte en stopper for det – plyndring af karavaner og de fastboende agerbrugsamfund. Sammen med kvæget vandrer de nu fra sted til sted efter vand og græsning. I den tørre tid trækker nogle mod syd mens andre ligger stille omkring de få permanente vandhuller eller brønde.

Nomadernes kvæghold består af zebu-okser (det langhornede pukkel-kvæg), får, geder samt kameler og æsler, der anvendes som lastdyr. I modsætning til de fastboende bondesamfund har de fleste nomader kun ringe muligheder for at opbygge fødevarer-lagre – i stedet opbygger man fødevarer-reserver i form af dyr.

Som overgangsfænomen til de fastboende landbrugssamfund er der opstået *halvnomade-samfund*. Disse halvnomader vandrer med deres kvæg omkring et mere eller mindre fast bosted. Det kan også være fulanier, der har knyttet sig til landsbysamfund i kortere eller længere tid. De slår sig ofte ned i udkanten af byen, hvor de får overdraget deres eget kvarter, og de virker som medlemmer mellem de fastboende og nomaderne – f.eks. når det drejer sig om udveksling af kvæg for fødevarer.

Lokale traditioner afgør, om de fastboende bondesamfund også holder kvæg. Hvis det er tilfældet, passes og opdrættes kvæget af andre. Det kan f.eks. være *fulanier*, der har brugsretten over kvæget, så længe det er i deres varetægt. De betales i korn eller konstanter, når kvæget leveres tilbage.

Der opstår ofte *konflikter* mellem nomader og bønder, som hovedsageligt skyldes, at kvæget under vandringerne trænger ind på bøndernes marker – før de er høstet. Andre former for konflikter skyldes retten til at benytte bestemte brønde.

Et nomadesamfund i Vestafrika

Dias 1:
Kamel ved hytte, landskab.

Nomadernes livsform er ofte blevet omgivet af mystik og romantik. Men de eksotiske fremstillinger har tilsløret nomadernes grundvilkår, som er præget af stadige trusler mod deres eksistens – fra naturens og samfundets side.

Dias 2:
Transportdyr: kamel og æsel.

Nomadisme – dvs. *vandring over lange afstande* uden fast boplad – og kvægavl er grundlaget for nomadernes eksistens. Det er rationelle måder at tilpasse sig naturen på og udnytte de sparsomme og spredte naturlige ressourcer: vand og græs.

Men nomaderne lever i en skrøbelig balance med naturen. Det er en økologisk balancetilstand, hvor kvægpest, overgræsning, svigtende nedbør og indgreb udefra kan vælte balancetilstanden og medføre katastrofe for nomadesamfundet – sådan som det skete i 1968-73, under den store tørke.

Tuaregerne

Tuaregerne er et berber-folk, udgået fra den oprindelige befolkning i Nordafrika, men trængt sydpå af det arabiske fremstød i det 7. århundrede. Nu lever de i det vestlige Sahara og Sahel. Man regner med, at der findes ca. 1 mill. *tuareger* spredt i Sahara og Sahel, men deres nomadiske tilværelse og vandringer – ofte over nationale grænser – gør det vanskeligt at registrere dem.

Dias 3:
Kel-barra familien.

Tuaregerne kalder sig selv *Kel Tamashek*, dvs. »dem der taler *tamashek*«. Dette sprog er en berber-dialekt blandet op med arabisk og forskellige afrikanske sprog. Ordet tuareg er af arabisk oprindelse og blev brugt af franskmændene.

Tuaregerne opfattes normalt som »ægte« nomader, dvs. små grupper – stammer eller klaner – helt afhængig af kvæget og det meste af tiden på vandring efter nye græsgange og uden nogen fast boplad. De seneste undersøgelser viser, at denne opfattelse ikke holder stik.

Dias 4 og 5:
Hirsen høstes.
Forrådshus i marken.

Mange tuareger er i de seneste år gået over til at dyrke hirse, og deres ophold på fast boplads i den tørre tid er blevet længere. Hvor tuaregerne tidligere bevægede sig over afstande på op til 800 km, bevæger de sig nu kun ca. 350 km inden for en radius af 50 km.

Denne ændring – fra nomader til halvnomader – skyldes, at

Dias 6:
Bellaer henter vand.

grundlaget for deres eksistens langsomt er smuldret bort. Dette tidligere herrefolk, der levede af at kontrollere karavanetrafikken gennem Sahara og af krigstogter, er nu reduceret til herskere uden nogen at herske over – et aristokrati som kun kan udøve nominal magt over deres tidligere slaver – *bellaerne* – der enten er ved at blive fastboende agerdyrkere eller lønarbejdere. Både økonomisk og socialt er den nomadiske samfundsstruktur ved at gå i opløsning. Denne proces er yderligere fremskyndet af overgræsning, forårsaget af alt for store kvægflokke i begyndelsen af 60'erne. Den delikate balance mellem ressourcerne og udnyttelsen af dem vippede. Tørken i 1968-73 fik et så katastrofalt omfang, netop fordi nomadernes økologiske system var ude af balance.

Tuaregernes dominans blev først brudt i begyndelsen af dette århundrede, hvor franske kolonitropper fik fuld kontrol med de rebelske tuareger. Så sent som i 1963 rejste tuaregerne sig. Udstyret med moderne rifler og støttet af franske lejesoldater gjorde de oprør i Mali. Det var afskæringen af de traditionelle migrationsruter til Algeriet og Niger, forhøjede kvægskatter og toldafgifter på tuaregkaravaner, der lå bag. Undertrykkelsen af oprøret var hård. Tuareglejre blev plyndret og nedbrændt, og kvinder og børn blev tvunget i flygtningelejre.

I 1973 – ti år efter opstanden – verserede der vedholdende rygter om, at Malis regering forsøgte at eliminere tuaregerne fysisk ved enten at holde den internationale fødevarehjælp tilbage eller forsinke fordelingen af den blandt de udhungrede tuareger i flygtningelejrene omkring byerne Gao og Timbuctu.

Først i de sidste år er forholdet mellem tuaregerne og regeringen i Niger og Mali begyndt at blive bedre. Det skyldes bl.a. enkelte tuaregers opstigning i centralregeringens magthierarki. Men tuaregerne som helhed spiller fortsat en marginal rolle i landenes administration og økonomiske liv.

Naturen

Tuaregerne holder til i Sahel, på grænsen mellem *busksteppe* og *halvørken*. Spredt i landskabet findes krat, småbuske af akaciefamilien og enkelte træer. De etårige græsarter, buskene og »cram-cram« (en slags bjørneklo) tjener som føde for kvæget og kamelerne.

Dias 7:
Kort: klima- og plantebælter.

Den normale *nedbør* ligger på gennemsnitlig 500 mm om året, men den kan variere fra op til 700 mm og ned til 200 mm. Når nedbøren bliver så sparsom, kan det betyde katastrofe for nomaderne.

Dias 8:
Vandsække fyldes.

Der findes ingen permanente vandløb i Sahel, men derimod underjordiske vandførende lag – helt op til 4-5 m fra overfladen. Det er her tuaregerne finder vand til sig selv og til kvæget. Her findes brøndene og de permanente vandhuller.

Klimaet karakteriseres af en lang tør tid på 9 måneder fra oktober til juni og en kort regntid fra juni til september.

Dias 9:
Kvæg ved vandhul.

Det er under disse betingelser og med de sparsomme naturlige ressourcer, græs og vand, tuaregerne lever. Græs og vand optræder ikke altid sammen i et sådant omfang, at der er nok til at sikre kvægets overlevelse over en længere periode. Derfor er bevægelse fra sted til sted i regelmæssige, sæsonbestemte cykler helt afgørende for at afbalancere mulighederne for græsning og vandning.

Dias 10:
Tegning: økologisk kredsløb.

Men netop tuaregernes stigende tilbøjelighed til at begrænse omfanget af vandringerne har medført, at kvæget har fået mindre plads og dermed færre ressourcer i form af græsningsmuligheder. Det har ført til overgræsning – overudnyttelse af de sparsomme ressourcer.

Økonomien

Dias 11 og 12:
Kamelhandel. Handel med sukker.

Tuaregerne lever i periferien af den moderne pengeøkonomi. Deres primære kapital er kvæget, men set fra et *nationaløkonomisk* synspunkt, er det en uproduktiv kapital. Tuaregerne lever først og fremmest af kvægets produkter – og kun i ringe grad af at opdrætte med salg for øje.

Dias 13:
Mælk kærnes til smør.

Tuaregernes traditionelle økonomi byggede på kontrol med karavanvejene og regulære krigstogter, hvor de erhvervede sig kvæg, slaver og andet bytte. Den karavanetrafik, der findes i dag, består hovedsageligt af salt-transporter fra Sahara mod syd til de fastboende bondesamfund. Men det er først og fremmest de tuareger, der lever i Sahara, der er beskæftiget med denne handel, der allerede har mistet sin økonomiske betydning for tuaregerne.

Social og politisk struktur

Tuaregernes sociale struktur bestemmes af familietilhørsforhold. Deres samfund er bygget op af en række forbund, der igen er opdelt politisk i forskellige *stammer*, som er underopdelt i *klaner* – som endelig er delt op i *familiegrupper*.

Dias 14:
Tuareg-kvinder i hytte.

Den traditionelle samfundsstruktur består af tre klasser. Øverst de *adelige*, der organiserede krigstogter, dernæst *vasallerne*, der udgjorde en reservehær og som tog sig af kvæget og nederst *bellaerne* – slaverne.

Dias 15:
Bellaer slagter ged.

Den sociale lagdeling har igennem længere tid været i opløsning, og grænserne mellem de forskellige sociale klasser er ved at udviskes. Denne proces mærkes tydeligst mellem adelige og vasaller. Fordi vasallerne per tradition har taget sig af kvæget, er de økonomisk bedre stillet end de adelige, der kun bibeholder traditionel prestige. Bellaerne er fortsat den laveste sociale klasse. De udfører alt det grove arbejde, høster og sår hirsens, laver mad etc. De betragtes stadig som mindreværdige medlemmer af familiegruppen.

Dias 16:
Koran-undervisning.

Selvom slaveriet officielt blev ophævet af franskmændene, eksisterer det endnu som social institution. Men en institution i opløsning. For forholdet bygger på gensidighed. Bellaerne arbejder for tuaregerne, som giver dem beskyttelse og prestige. Men det bliver vanskeligere og vanskeligere for tuaregerne at give bellaerne dette. Derfor søger de mod byerne eller slår sig ned som fastboende agerbrugere.

Dias 17:
Smeden.

En særlig social gruppe er de religiøse eller semi-religiøse *marabout'er*, der hævder at nedstamme direkte fra profeten Mohamed. Marabout'erne står ikke blot som formidlere mellem menneske og gud. Mange af dem tillægges også magiske evner – og udførelse af magi, ofringer, besværgelse af amuletter etc., opfattes som en del af deres pligter som muslimske, lærde mænd. Den magiske egenskab kaldes *baraka*, der gør en marabout i stand til at imødegå overnaturlige eller onde kræfter.

Andre særlige sociale grupper er *læderarbejderne*, *musikerne* – og *smedene*. Disse er af stor betydning for tuaregerne, fordi de fremstiller redskaber, som tuaregerne har brug for – men samtidig betragtes de med skjult foragt og hemmelig frygt, fordi de ligesom marabout'erne tillægges magiske kræfter som f.eks. »det onde øje«. Det anses derfor som det sikreste at holde sig på god fod med smeden.

Religion

De fleste tuareger er *muhamedanske* – men de har tilpasset religionen deres særlige samfundstype. Tuaregerne har antaget Islam uden at blive »arabiseret«. Kvindens langt mere betydningsfulde stilling i samfundet illustrerer dette. Arabisk tales kun af marabout'erne, ellers taler tuaregerne deres eget sprog, Tamarshak.

Dias 18:
Bøn.

At tuareger ikke anses for særlig rettroende kan skyldes deres nomadiske tilværelse, der gør det vanskeligt – eller overflødigt – at overholde Islams fem forpligtelser: 1) bekendelse til troen (»Der er ingen gud uden Allah og Mohamed er hans profet«), 2) daglig bøn, 3) faste i Ramadan-måned, 4) at give almisser til de fattige og 5) pilgrimsfærden til Mecca. Især de tre sidste forpligtelser kan det være vanskeligt at overholde for tuaregerne.

Tuaregerne og omverdenen

Dias 19:
Solnedgang over hytte.

Fra at være et herskerfolk er tuaregerne nu blevet reduceret til, hvad de fastboende agerbrugere opfatter som parasitter inden for rammerne af nationalstaten. Økonomisk, socialt og kulturelt befinder de sig i en *marginal-situation*. Og selv gør de meget ud af etnisk at distancere sig fra de sudanesiske befolkningsgrupper i det sydlige agerbrugsland.

Forholdet mellem nomaderne og de fastboende agerbrugere har udviklet sig igennem århundreder i en stadig vekselvirkning. I fredstider har der eksisteret et nært handelsmæssigt samkvem mellem nomader og agerbrugere, og nomadernes vandringer mod syd har været reguleret af aftaler om rettigheder til græsning og vand.

Dias 20:
Brændemærkning og kvæg.

Men specielt de sidste års udvikling henimod en tilstand af økologisk ubalance og en række år med tørke har betydet en tilspidsning af problemerne for nomaderne. De står over for valget mellem at uddø – eller at blive fastboende og slå ind på en mere produktiv form for kvægdrift. Men det er et problem, som hverken nomaderne eller de respektive myndigheder er særlig begejstrede for at se i øjnene og tage konsekvensen af.

Tuaregernes sociale opløsning

Tuaregernes fjendtlighed og skepsis over for en stat og en administration, de grundlæggende aldrig har anerkendt, er ved at blive en luksus, som færre og færre kan tillade sig – konfronteret med

de økologiske og socio-politiske realiteter.

Således er der ved at ske en ændring med tuaregernes indædte modstand mod at lade deres børn få moderne undervisning. De ser sig i stigende grad distanceret socialt af deres tidligere slaver – som mange tuareger frygter selv at blive slaver af, hvis de korslagte armes politik fastholdes. Frygten for at miste børnene kulturelt gennem moderne uddannelse må vejes op mod udsigten til det nomadiske samfunds totale opløsning.

Det er længe siden, tuaregerne har haft slaver og vasaller at regere over. Deres økonomiske grundlag, kvæg og kameler, er reduceret voldsomt, og socialt og politisk er de blevet marginaliseret. Selv tuareger med universitetsuddannelse har svært ved at få stillinger i administrationen. Derfor vælger mange at emigrere til Libyen, Elfenbenskysten eller Nigeria. De bliver lige dele fremmedarbejdere og kulturelle flygtninge.

Der kan næppe herske tvivl om, at regeringerne i specielt Niger og Mali har som endemål at gøre nomaderne bofaste. Med den restriktive politik, der føres over for dem, bistået både af tørken i 1973 og den i 1984-85, vil det sikkert også lykkes. Følgende udtalelse er typisk for regeringernes holdning: »Vi må disciplinere disse mennesker (nomaderne), kontrollere deres dyrs græsning og deres bevægelser. Deres frihed er for dyr for os. Katastrofen (tørken) er vores chance.« (Ebrahim Konate, sekretær for den interstatslige komité for tørkekontrol i Sahel, 1973).

En af strategierne til at stavnsbinde tuaregerne er at »overtale« dem og andre nomadiske folk til at lade sig absorbere i markedsøkonomien, hvilket betyder, at de skal tvinges til at ændre holdning til deres kvæg – deres økonomiske grundlag. Det, der gennem generationer har forsynet dem med fødevarer, givet dem frisk mælk, skind og været bestemmende for en persons eller families sociale anseelse – skal nu udelukkende være et handels- og skatteobjekt.

Som en del af deres regulering af balancen mellem græsningsmuligheder og kvægbestand har tuaregerne tidligere solgt fra – specielt i dårlige tider – men her fra og til at lade sig indordne under statsdirigeret kvægopdræt til eksport er der en kulturel kløft.

De to tørkeperioder, for ti år siden og nu, har givetvis fremskyndet opløsningsprocessen og reduceret tuaregernes og andre nomaders valgmuligheder. Selv om nomaderne i kraft af deres økologisk afbalancerede livsmønster og deres fleksibilitet med hensyn til spredning af hjordene under tørke, deres evne til hurtigt at genopbygge kvæghjordene samt deres indbyggede låne- og udvekslingssystem har vist en utrolig evne til at overleve fysisk, så er det mere og mere tvivlsomt, om det kan ske inden for rammerne

af den traditionelle livsform.

Flere og flere tvinges til at blive bofaste, kommerialisere deres kvægbrug, sende deres børn i skole og lade sig integrere i de nationale økonomier. En speciel mellemløsning – et kulturelt kompromis – kan iagttages langs den nyligt åbnede motorvej gennem Sahara fra Algier til Niamey i Niger og Gao i Mali. Denne vej befærdes i stigende grad af vestlige rejsende på jagt efter de sidste eksotiske oplevelser. Ørkenens tidligere herskere spiller, tvunget af omstændighederne, rollen som de menneskelige kulisser for disse turistoplevelser. Tuareger er guider for turistekspeditioner – f.eks. til Hoggar og Air-bjergene, hvor de genskaber karavanen og teltlejren for at tilfredsstille de vestlige turistets trang til autenticitet.

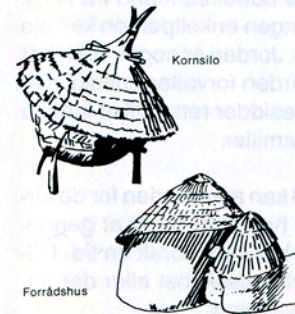
Agadez, Gao og Timbuctu er blevet centre for tuaregernes handel med smykker, sværd og lædervarer – nu også til turisterne. Smeden sociale status er øget betydeligt med turishandelen, mens de adelige tuareger er blevet reduceret til turiststaffage ved de cous-cous bespisninger, der indgår i turistens oplevelse af det »ægte« tuaregmiljø. Tuaregernes hele livsform – ikke kun deres kvæg – er rask på vej til at blive en handelsvare.

De nomader, der tidligere migrerede som en del af deres livsform, er i dag spredt ud over et område, der strækker sig fra Libyen i nord til Nigeria i syd. De er ikke migranter i traditionel forstand – de er snarere kulturelle eller etniske flygtninge. Flygtningeorganisationerne har forskellige betegnelser for ofrene for denne form for »tvungen migration«, der dækker samme fænomen: de kalder dem »demografiske flygtninge« og »økologiske flygtninge«.

Dørvogteren på hotellet i Nouakchott og nattevagten hos den vestlige FN-funktionær i Niamey, turistguiden i Timbuctu og smeden i Gao – alle må siges at være flygtninge, selv om de ikke ville kunne anerkendes officielt som sådanne. De tilhører en etnisk minoritet, der er hjemmehørende i flere lande, og har valgt ikke at tilslutte sig nogen nation; men de ønsker samtidig heller ikke selv at udgøre nogen nation – blot et folk. Og selv dét synes at være for sent – til trods for, at den nomadiske livsform synes bedst egnet til de karrige naturressourcer i Sahara og Sahel – en livsform, som synes mindre belastende for det naturlige miljø end det eksportlandbrug, de forskellige regeringer satser på.

Et landsbysamfund i Vestafrika

Dias 1:
Boplads i silhouet.

Dias 2:
Markedspladsen.

Dias 2 og 3:
Bager og møller.

Dias 5:
Bonden Ngara.

I Vestafrika lever størstedelen af befolkningen af at dyrke jorden. I Burkina Faso lever godt 90% af befolkningen af agerbrug. Hovedparten af hvad der dyrkes går til bøndernes eget forbrug. Ca. 1/4 af det opdyrkede areal plantes til med salgsafgrøder. Agerbrugerne er kun perifert i berøring med den moderne pengeøkonomi. Den traditionelle selvforsyningsøkonomi – naturalieøkonomien – er stadig det væsentligste træk ved agerbrugernes liv.

I Burkina Faso er der over 7.000 landsbyer med et indbyggertal, der varierer fra under 100 til 5.000. Over 2/3 af landets befolkning lever i disse landsbyer.

Agerbrugeren lever sit liv i landsbyen, som han kun sjældent forlader.

Landsbyens centrum er *markedspladsen*. Omkring den ligger de forskellige kvarterer, som beboes af forskellige slægts- eller hyrder og de fastboende agerbrugere.

På markedet udfoldes det sociale samkvem mellem de forskellige befolkningsgrupper, men ellers lever og arbejder bonden, hyrden, den handlende og håndværkeren hver deres tilværelse.

Familie- og samfundsstruktur

Slægtsbånd er det, der bestemmer den sociale gruppering i landsbyen. Familierne, der som regel består af tre generationer, kaldes »udvidede familier« (i modsætning til vores kernefamilie). Familie- og samfundsstrukturen i Vestafrika er bygget op omkring samhørigheden inden for slægten – med et mandligt overhovede inden for hver familie. Hver slægt har fælles stamfader, som alle inden for slægten opfatter sig i forhold til.

Landsbyens ledende mænd består af de forskellige slægtsgrupperes overhoveder. Det er dem, som traditionelt har udgjort landsbyens øverste myndighed – landsbyens ældste. Deres magt blev under kolonitiden søgt begrænset af koloniadministrationen. Men i mange tilfælde, både før og efter uafhængigheden, har de centrale myndigheder måttet erkende, at disse ældste har en stærk, traditionsbunden status i befolkningen. Først nu med øget befolkningsvandring og modernisering synes denne struktur at være i

opløsning, samtidig med at slægtsbåndenes sociale betydning er på retur. Landsbyens traditionelle familie- og samfundsstruktur påvirkes mere og mere af nye værdier og autoriteter.

Jorden og ejendomsretten

Dias 6:
Durra-mark.

Det, der radikalt adskiller de afrikanske bondesamfund fra f.eks. de europæiske, er forholdet til *jorden*. Ingen enkeltperson kan eje jord – og den kan ikke købes og sælges. Jorden er noget, man har vundet hævde på at bruge – ikke eje. Jorden forvaltes kollektivt af slægten eller landsbyen, hvis ældste besidder retten til at fordele jorden til medlemmer af de udvidede familier.

Retten til at dyrke et bestemt stykke jord kan arves inden for de forskellige familier. Et familieoverhovede har også ret til at genoptage dyrkningen af et stykke jord, som har ligget brak en tid. I tilfælde af at en familie forlader landsbyfællesskabet eller dør ud, vender jorden tilbage til den fælles forvaltning.

Dias 7:
Kvinder ved brønd.

Retten til afgrøder, træer og huse følger ikke automatisk med retten til den jord, de står på. Træer kan ejes individuelt, selvom de står på jord, man kun har brugsretten til. Når jord stilles som pant eller bortforpagtes medfører det ikke automatisk at retten til træer følger med. *Brønde* kan heller ikke ejes, men administreres kollektivt inden for landsbyernes forskellige kvarterer.

Marker

Hver familie har tre forskellige former for marker. Ude på savannen, i »bushen«, normalt 5-10 km fra landsbyen, ligger de marker, som forsyner familien med de nødvendige afgrøder. Det samme stykke jord dyrkes i 3 til 10 år, hvorefter det ligger brak. Tidligere blev 25-30 år betragtet som nødvendig – i dag, hvor befolknings-tætheden er større, kan brakperioden højst blive 5-10 år.

Da landsbyens kvarterer eller grupper af bosteder ligger spredt over et ret stort område er det muligt at dyrke jorden i selve landsbyen. Disse »bymarker« dyrkes hvert år, uden at ligge brak. Udbyttet her er meget ringe, fordi de ingen gødning får.

Dias 8:
Boplads.

Det gør derimod »hus-marken«, der ligger omkring *familiens* bosted. Jorden her får organisk gødning – hovedsageligt fra køkkenaffald og fra får og geder.

Svedjebrug – flyttemarksbrug

Dias 9:
Kort: klima- og plantebælte.

Bondens marker ligger på savannen. De er delt op i små lodder, som han dyrker på skift. Rydningen foregår med enkle håndredskaber, hakker og knive – og vegetationen brændes af, hvorefter jorden dyrkes til den ikke er frugtbar længere. Derefter flyttes markerne til ny jord. Efter nogle år kan bonden flytte tilbage til den oprindelige jordlod. I den mellemliggende tid har jorden regenereret.

Dias 10:
Smeden.

Denne form for agerbrug er velegnet til de fysiske betingelser i tropisk Afrika og til den eksisterende *redskabsteknologi*. Afbrændingen af vegetationen sparer tid og arbejdskraft og er med til at øge næringsstofferne (planteføde) i jorden. Mange kemiske stoffer i jorden går ikke tabt ved afbrænding, men bevares i asken, hovedsageligt i form af fosfater og karbonater. Høsten er derfor god i den første sæson, men bliver herefter ringere og ringere. Afbrænding af vegetationen har imidlertid den ulempe, at jorden blotlægges for solens og regnens erosion.

Dias 11:
Tegning: økologisk kredsløb.

En anden ulempe ved systemet er, at det kræver store dyrkningsområder og lille befolkningstæthed. Når befolkningstætheden overstiger 10 pr. km² (i Burkina Faso er den op til 70 pr. km²) bliver jorden hurtigt ufrugtbar, og ny jord må inddrages. Resultatet af denne dyrkningsform i relativt tætbefolkede områder bliver overudnyttelse af jorden, ringe udbytte og afvandring fra landbruget.

Afgrøderne

Dias 12:
Jordnødder.

På »bush-markerne« dyrkes hirse og durra, de to væsentligste afgrøder, der går til eget forbrug. Disse to suppleres ofte med *jordnødder*, der dyrkes med salg for øje.

Dias 13:
Hirse.

På »by-marken« og »hus-marken« dyrkes den tidlige *hirse* og majs. Majsens modnes ca. en måned før de andre kornarter og er derfor en vigtig afgrøde i denne periode – september/oktober – hvor lagrene af hirse og durra fra forrige år er sluppet op, og de nye afgrøder endnu ikke er klar til at høstes. Ris er ved at vinde udbredelse mange steder, især omkring floder, vandreservoarer eller hvor der ellers er mulighed for kunstvanding. Endelig er *bomulden*, siden den blev indført af franskmændene, blevet en vigtig eksportafgrøde.

Dias 14:
Bomuld spindes.

Salg og selvforsyning

Landsbysamfundets traditionelle økonomi var baseret på selvforsyning.

Dias 15:
Butik på marked.

syning og byttehandel. Det, der bestemte en vares værdi, var varen selv og det reelle behov, der var for den. Med *pengeøkonomi*ens indførelse i kolonitiden begyndte produktionen i salgsafgrøder til et marked, og selv de isolerede landsbysamfund blev inddraget i verdensøkonomien.

Salgsafgrøder har vundet frem på bekostning af afgrøder til eget forbrug (hirse og durra). Denne ændring har skabt eksporten og valutaindtjeningen, men har samtidig betydet stigende afhængighed af enkelte produkter og en relativt faldende eksportindtjening.

Dias 16:
Madlavning.

For bønderne betyder øget produktion af salgsafgrøder en formindsket produktion af *de afgrøder*, som de lever af. Og hvis en høst slår fejl på grund af tørke eller angreb fra skadedyr, kan det få katastrofale konsekvenser (som under tørken i 1968-73 og først i 1980'erne). Kun forbedrede landbrugsmetoder med anvendelse af organisk gødning og kunstgødning og en udvidelse af det dyrkede areal kan på langt sigt øge produktionen, både af salgsafgrøder og de traditionelle afgrøder. Dette forudsætter større prioritering af landbrugsudviklingen m.h.t. investeringer og uddannelse på lokalt plan.

Dias 17:
Kvæg.

En mere rationel *kvægavl* vil også kunne forbedre både bøndernes og hyrdernes liv. Hidtil har der eksisteret en klar arbejdsdeling mellem de to grupper. Men i stigende grad er bønderne gået over til at holde kvæg og overlade pasningen til hyrderne. Det er dog stadig sådan, at kvæget ikke opdrættes specielt med salg for øje. Det betragtes som en slags reservekapital. Agerbrug og kvægbrug holdes klart adskilt og derved opnår bønderne ikke de fordele som »blandet landbrug« kunne give: Øget udbytte ved brug af gødning og bedre kødkvalitet og større mælkeydelse ved dyrkning af græsmarker til kvæget.

Dias 18:
Kvæg ved vandhul.

Udviklingsproblemer

Dias 19:
Dreng fletter.

Landsbyens problemer er mange. Veje og andre former for kommunikation er kun ringe udviklet, så de fleste landsbyer er isoleret, både i økonomisk og social henseende. *De traditionelle produktionsformer* inden for selvforsyningsøkonomien skaber ikke noget økonomisk overskud i form af lokal kapital – og fra centralt hold er man ikke tilbøjelig til at investere i udviklingsprojekter i landdistrikterne. Det samme gælder uddannelsesområdet, hvor landsbyerne ikke bare lider af mangel på grundskoler, men også af mangel på uddannelsesformer, der sigter på at give børnene en landbrugsfaglig uddannelse.

Det er derfor ikke mærkeligt, at så mange unge forlader landsby-

Dias 20:
Udviklingsprojekt: dæmning og kunstig sø.

NAAM-grupperne: Frivillig kollektiv udviklingsbevægelse på landsbyniveau.

erne for at søge arbejde i de større byer i Burkina Faso – eller på plantagerne i kystlandene, hvor de har mulighed for at blive lønarbejdere – eller arbejdsløse! Specielt i den lange tørre tid, hvor landbrugsaktiviteten ligger stille, har der i Burkina Faso været tradition for at mange unge søger bort for at finde arbejde, for så senere at vende tilbage med penge. Tendensen går nu i retning af at søge arbejde længere og længere borte fra landsbyen og blive længere tid borte – op til to-tre år.

Denne midlertidige migration betyder, at der tilføres landsbysamfundet penge, som enten sendes hjem, eller som migranterne bringer med sig, når de vender tilbage. Men disse penge investeres som regel i statussymboler, moderne huse, ure, briller etc., altså ikke-produktive investeringer.

Flugten fra landsbyerne er et alvorligt problem. Den dræner landsbyerne for produktiv arbejdskraft og betyder en belastning af de store byer, der ikke kan absorbere antallet af tilflyttere. Den er samtidig udtryk for en centralisering af udviklingsarbejdet i byerne – på bekostning af landdistrikterne. – Det er regeringens hensigt i de kommende år at investere mere i udviklingen af landdistrikterne med bistand fra internationale udviklingsorganisationer.

NAAM-grupperne: hjælp til selvhjælp

Selvom regeringerne i Burkina Faso i løbet af 80'erne har sat ind med store udviklingsprogrammer, der har skullet øge landbrugsproduktionen – så er det nedefra, fra »græsrodderne«, de mest bemærkelsesværdige resultater er nået. Bag mange dæmninger, »korn-banker« og landsbyklinikker står en landsby-bevægelse, der kalder sig NAAM-grupperne. Det er kollektivbevægelser, der på frivilligt grundlag samler mænd, kvinder og unge i bestræbelser på at skabe en udvikling baseret på landsbyens egne behov og ønsker. Et moderne ordsprog, udsprunget af NAAM-bevægelsen lyder: »Man skal udvikle uden at ødelægge og begynde med hvad bønderne er, hvordan de lever, hvad de ved og hvad de ønsker.«

Bevægelsen kaldes »Sammenslutningen af landsby-NAAM grupper« og har hovedsæde i provinshovedstaden Ouahigouya i det nordvestlige Burkina Faso, nær grænsen til Mali. NAAM-bevægelsen arbejder gennem 2.000 grupper i 365 landsbyer i Yatenga-provinsen.

Inspirationen til NAAM-bevægelsen er ikke ny. NAAM er en traditionel sammenkomst i landsbyen, hvor de unge samles for at fejre

Bevægelsen bygger på gamle traditioner.

at høsten er i hus. Festlighederne varer så længe, der er mad at dele ud af, hirseøl at drikke og penge til at betale musikanterne for. Det kollektive princip i denne høstfest blev genopdaget i 1967 af Bernard Ouedraogo, en ung regeringsekskriver, som besluttede at tilpasse den til de mere aktuelle behov for gensidig bistand og kollektiv udvikling. Han var nemlig blevet opmærksom på, at i festlighederne og de unges udskejelser lå et oprindeligt formål med NAAM-grupperne: At hjælpe de gamle, de svage og de handicappede.

Denne idé er i dag genoplivet og tilpasset de aktuelle forhold. NAAM-grupperne samler nu fødevarer og penge sammen til tørtiden og hjælper i fællesskab de svagere i samfundet. Hvis en mand er f.eks. syg, arrangerer NAAM-grupperne, at han får besøg, og at hans markarbejde bliver gjort for ham. Eller hvis et ældre ægtepars hus er ved at falde sammen, sørger NAAM-gruppen for, at det bliver repareret og nyklinet. Eller de hjælper kvinder med at hente vand eller bålbrænde – eller bistår en familie med en begravelse.

Hjælp til selvhjælp. Opsparing.

NAAM-grupperne er uhyre forskellige, både hvad angår størrelse og formål. Nogle grupper organiserer kollektivt markarbejde, andre arbejder med at støtte private initiativer. Men det overordnede princip er *hjælp til selvhjælp* og *opsparing*. Og det gælder både fødevarer og penge. Sammenslutningen af NAAM-grupper hjælper de enkelte grupper ude i landsbyerne med at få oprettet bankkonti. De opsparede penge deles som regel op i to-tre kategorier: En til faste udgifter som f.eks. tilbagebetaling af lån, der har været nødvendige til køb af motordrevne kværne eller vandpumper eller kvæg. Den anden kategori er til løbende udgifter og den tredje – hvis der er penge til det – til nye projekter i nabolandsbyerne.

Dæmningsbyggeri og grøntsagshaver.

Udover dæmningsbyggeri, der skal sikre vand til overrisling i tørtiden, er grøntsagshaver en af NAAM-gruppernes vigtigste aktiviteter. Efter en dårlig høst kan grøntsager fra disse haver brødføde en familie indtil man igen kan begynde at dyrke hirse. Flere og flere af disse små grønne pletter er begyndt at dukke op i det tørre og visne landskab. De dækker et område på to-tre ha og anlægges for det meste ved siden af små dæmningsbyggerier, i floddale eller der, hvor man ikke skal grave særlig dybt efter vand. I Yatenga-provinsen er der nu efterhånden anlagt grøntsagshaver på smålodder, der tilsammen dækker et areal på 500 ha.

Træplantning, kornbanker, små møller, landsbyklinikker og kvægopdræt.

NAAM-gruppernes aktiviteter spænder vidt. Udover dæmningsbyggeri og grøntsagshaver beskæftiger de sig med træplantningsprojekter, opbygning af kornbanker, små møller, landsbyklinikker og opdræt af kvæg. Den udvikling, de sætter i gang, er baseret på landsbyens egne kræfter og ressourcer. Og processen er næsten lige så vigtig som resultatet – for i den oplever landsbyen

at tage ansvaret for sin egen udvikling og sine egne problemer. Processen er også med til at genskabe fællesskabet i landsbyen. De unge lærer at sætte større pris på deres hjemegn og se de muligheder, der ligger for dem her. Snarere end at lade sig friste til at rejse til Elfenbenskysten og blive daglejere eller plantagearbejdere.

Græshoppeplage.

At det ene problem ikke venter på at det andet bliver løst, er Burkina Faso et godt eksempel på. Fra november 1985 til februar 1986 dukkede en ny trussel op: græshopper. I hidtil usete mængder så man dem nu – netop i de kunstvandede køkkenhaver og marker, som NAAM-grupperne havde anlagt. Der var tale om græshopper, man godt nok kendte fra før, men som man ikke havde set i så store mængder siden græshoppe-invasionerne i slutningen af 1920'erne. Dengang varede plagen i 8 år og mange døde af sult.

Græshopperne lagde æg, og æggene blev klækket med den første regn i juni. Ungerne og de voksne græshopper kastede sig over de unge spirer på markerne. Især i de nordlige provinser, inklusive Yatenga, såede folk om og om igen. Helt op til syv gange for dog at kunne bjærge noget hjem af hovedafgrøden. Yatenga blev hjemsøgt af egentlige vandreggræshopper og af andre insekter, orme, mider og larver.

For Burkina Faso kan 1987 blive endnu et skæbneår. For hvis regnen bliver god, kan det resultere i voldsomme græshoppeangreb (og hvis regnen udebliver, bliver resultatet tørke). Det der sandsynligvis vil ske er, at de allerede lagte æg vil klækkes og bestanden af græshopper eksplodere. Her kommer NAAM-gruppernes indsats til kort – kun regeringens sprøjtefly kan effektivt sætte ind mod græshoppeplagen.

Et bysamfund i Vestafrika

Dias 1:
Morgenstemning i Ouagadougou.

Der har eksisteret *bysamfund* i Vestafrika i århundreder, nogle af dem med indbyggertal på op til 50.000. De har fungeret som militære og administrative centre for de store kongedømmer selvom 4/5 af deres indbyggere har været beskæftiget med agerbrug.

Mange af disse gamle byer har nu mistet deres oprindelige betydning – og især ved kysten, hvor kolonimagterne først slog sig ned, er der vokset nye storbyer op omkring de europæiske handelsstationer, militære forlægninger og administrationscentre.

Vandring fra land til by

Dias 2:
Gade i Ouagadougou, biograf.

Det er specielt efter 2. verdenskrig byerne er vokset. Dakar i Senegal fordoblede i perioden 1948-1962 sit indbyggertal. Men også de mindre byer i det indre Vestafrika voksede stærkt. Således er Ouagadougou vokset fra 60.000 indbyggere i 1960, da landet blev uafhængigt, til ca. 250.000 i dag.

Byernes seneste vækst skyldes først og fremmest vandringen fra land til by. Denne befolkningsvandring skyldes de ringe muligheder for at tjene penge i det traditionelle landbrug – og ofte i det hele taget at overleve. I byerne er der muligheder for lønarbejde, uddannelse og de friere omgangsformer er mere tiltrækkende end det traditionelle liv i landsbyen.

Indvandringen til storbyerne har også medført enorme boligproblemer. Uden om bykernerne i de fleste storbyer ligger store områder med midlertidige beboelser, som tit udvikler sig til slum.

I byen grupperer indbyggerne sig som i landsbyen og i de fleste tilfælde bibeholder de et stykke jord i den landsby, de kommer fra.

Fra landsby til storby

Dias 3:
Gadebillede.

Med sine 250.000 indbyggere er *Ouagadougou* i dag en relativ stor by. Omkring det store marked »le grand marché« i byens centrum ligger moderne butikker, administrationsbygninger og de moderne beboelsesejendomme i europæisk stil. Uden om denne bykerne ligger de udstykkede boligområder, hvor byggeriet præges af traditionel byggestil.

Før Ouagadougou kom i kontakt med europæerne bestod byen af

et vidtstrakt system af små landsbyer og bosteder, spredt over et område på 12 km². Hver af disse små bebyggelser var med stier forbundet med hinanden og den store markedsplads i centrum omkring kongens bolig. Denne struktur præger stadig byen, selv om den er blevet moderniseret.

I 1947 satte den franske koloniadministration et omfattende moderne boligbyggeri i gang. Der blev bygget brede boulevarder og et system af vandreservoirer uden for byen og i forbindelse hermed et elektricitetsværk. I 1954 blev jernbanen fra Abidjan i Elfenbenskysten til Bobo-Dioulasso forlænget til Ouagadougou, som dermed fik direkte adgang til kysten for de importerede og eksporterede varer.

Dias 4:
Traditionel boplads.

På de ikke-udstykkede områder i udkanten af byen bor de seneste tilflyttere fra landdistrikterne. Her præges bybilledet af de *lerklinede hytter* med stråtede tage. Det er den traditionelle landsbybyggestil, som er fulgt med til storbyen. Ifølge FN bor 66% af Ouagadougous indbyggere i midlertidige boliger, der enten er eller er ved at udvikle sig til slum.

Dias 5:
Madlavning på traditionel vis.

Denne boligmasse, hvor hovedparten af indbyggerne bor, er kun sjældent udstyret med *moderne faciliteter* som elektricitet og rindende vand.

Cissin – et tilflytterkvarter

Cissin er et tilflytterkvarter, beliggende i udkanten af byen på et område, som ikke er udstykket, og hvor man derfor ikke betaler grundskatter. I og omkring bykernen i Ouagadougou er jorden blevet en salgsvare i europæisk forstand, men i Cissin ejes jorden stadig – i princippet – kollektivt. Gennem slægtskabsforbindelser får man tildelt et stykke jord, men man er nu mere og mere gået over til at betale en afgift for retten til at bo der – et sted mellem 5.000 og 10.000 CFA. Denne bebyggelse er i perioden fra 1962 til 1973 vokset med 11% i modsætning til bykvartererne, der kun er vokset med 4% i samme periode. Beboerne er næsten alle førstegenerations tilflyttere, der fastholder forbindelsen til landsbyerne, de kommer fra.

Dias 6:
Jordnæddemark.

Kvarteret er et overgangsfænomen, et halv-urbaniseret tilflytterkvarter, hvor over halvdelen af beboerne stadigvæk tjener til livets ophold ved at beskæftige sig med *landbrug*. Andre beskæftigelseser småhandel og midlertidig ufaglært arbejde i byen. Den årlige indtægt ligger mellem 6.000 og 18.000 CFA.

Markedet

Dias 7:
Det store marked.

Dias 8:
Salthandlaren.

Dias 9:
Køkkenplads.

Dias 10:
Lokal marked.

Markedet i Ouagadougous centrum er byens sociale og handelsmæssige centrum. Det domineres af velstående handelsfolk, der kan finansiere transport af varer fra omlandet (op til 100 km borte) og sælge dem på markedet i Ouagadougou. Her findes også *mellem-handlere* eller detailhandlere, der køber importerede varer hos grossister eller handelsfolk, og sælger produkterne videre i mindre portioner på markedet.

Af specielle markeder i Ouagadougou er de to vigtigste kødmarkedet (der kun betjenes af mænd) og brændemarkedet, der er af speciel betydning, fordi træ stadig er vigtigt som *bålbrænde*. Brænde er en dyr og eftertragtet handelsvare i det træfattige land.

De lokale markeder i byens forskellige kvarterer dækker befolkningens behov for fødevarer og dagligdags nødvendigheder ude i byens forskellige kvarterer.

De syrisk-libanesiske købmænd og de franske varehuse i byens centrum spiller kun en ringe rolle for den almindelige burkiner. Kun de velstående burkinere og europæere har råd til at handle i de moderne butikker.

Beskæftigelse

Dias 11:
Hattehandleren.

Dias 12:
Hirse stampes.

Dias 13:
Hirse renses.

Dias 14:
Jordnødder.

Handel under forskellige former præger bybilledet. Inden for fødevareområdet er den præget af kvinder, der sælger overskydende produkter, enten foran deres huse eller på markedet. *Kvinderne* har via handelen en mulighed for at hævde en vis økonomisk selvstændighed.

Når en stor del af byens befolkning er beskæftiget med landbrug, enten det traditionelle landbrug eller køkkenhavebrug, skyldes det at tilflytterne som regel ikke har kvalifikationer til andre erhverv. Mange har derfor et stykke jord uden for byen, hvor de dyrker de traditionelle selvforsyningsafgrøder, *hirse*, durra og *jordnødder*. Overskuddet sælger de på de lokale markeder og supplerer ellers deres indtægter med tilfældigt ufraglært arbejde inden for transport, service og ufraglært arbejde.

En speciel gruppe »by-bønder« består af tjenestemænd, politikere og embedsmænd, der har erhvervet sig ofte betydelige jordarealer, som dyrkes af tilfældig arbejdskraft eller familiemedlemmer. Dette betragtes som en sikkerhed mod en politisk eller administrativ usikker tilværelse. Jorden kan man altid falde tilbage på.

Tjenestemænd og funktionærer udgør kernen i den økonomiske

privilegerede »nye elite«. De har en europæisk uddannelse og arbejder inden for privat og offentlig administration. Den store prestige, der knytter sig til denne beskæftigelse, har rødder i kolonitiden, hvor ansættelse inden for administrationen sikrede de uddannede burkinere en lønindkomst, der lå skyhøjt over, hvad den almindelige burkiner fik. At få fast løn betød også, at man kunne erhverve sig ting, som lå uden for rammene af den traditionelle økonomi, f.eks. bedre boliger.

Uddannelse og ansættelse i administrationen hænger nøje sammen. Uden uddannelse er der ingen mulighed for offentlige stillinger. Det er også typisk, at hovedparten af »eliten« er katolikker. Den katolske mission dominerede uddannelsen i kolonitiden og gør det stadig. Det muhammedanske uddannelsessystem er ikke beregnet på at opfylde de krav, som en moderne administration stiller. De små 30% af befolkningen, der skønnes at være *muhammedanere*, tilhører da også de lavere indkomstgrupper.

Byen og dens omgivelser

Ouagadougous eksplosive vækst inden for de seneste år har medført, at befolkningsudvikling og byudvikling ikke kan følge med hinanden. Boligmangel, arbejdsløshed, mangel på skoler, hospitaler etc. har været følgen. Denne udvikling er karakteristisk for afrikanske storbyer. Derfor går mange af FN's hjælpebestræbelser netop ud på at hindre, at tilflytterkvartererne med en ringe eller ikke-eksisterende infrastruktur, udvikler sig til slum. Det er også tilfældet i Ouagadougou, hvor FN i bl.a. Cissin er ved at udbygge kvarteret med veje, *brønde*, sanitære forhold, skoler og sundhedscentre.

Befolkningskoncentrationen har medført, at Ouagadougou ikke kan leve af de naturlige ressourcer. Det er mest tydeligt m.h.t. *brænde*. I en radius af 50-60 km findes der så godt som ikke træ til brænde. Det har medført, at den enkelte families udgifter til bålbrænde er blevet mangedoblet og yderligere har træhugsten kombineret med sol- og vind-erosion lagt store områder øde og golde.

Byens vækst er således med til at forværre *den økologiske skævhed* mellem mennesket og den omgivende natur. Ringe beskæftigelsesmuligheder på landet, vandring til byerne tilspidser også problemet med ustabil fødevareproduktion på landet og øget import til at dække bybefolkningens behov.

De nye byer er stort set vokset frem i kraft af den nye form for handel, som fulgte med koloniseringen; den markedsrettede handel. De nye byer blev centre for *pengeøkonomi*, og eksporthandel og

Dias 15:
Muezzinen kalder til bøn.

Dias 16:
Brønd i Cissin.

Dias 17:
Brændehandlere på vej mod byen.

Dias 18:
Tegning: økologisk kredsløb.

Dias 19:
Kort: klima- og plantebælte.

Dias 20:
Bod med importerede varer.

administration skabte lønarbejde. Med den politiske uafhængighed og den begyndende industrialisering er byernes betydning tiltaget, og det er her den politiske magt og de økonomiske muligheder ligger.

Men de reelle muligheder for arbejde og uddannelse er ringe, først og fremmest på grund af den ringe industri- og anlægsvirksomhed. De europæiske byer voksede i takt med en industriel udvikling, som kunne foregå, fordi der var adgang til billige råvarer fra kolonierne. Men i de vestafrikanske byer følges industrialisering og befolkningstilvækst ikke ad – størstedelen af råvarerne går stadig til forarbejdning i industrilandene, som forsyner udviklingslandene med færdigvarer. Resultatet er underbeskæftigelse, arbejdsløshed og fattigdom.

III. De natur- og kulturbestemte livsbetingelser i Vestafrika

Burkina Faso, de naturbestemte betingelser

Befolkningen. Ca. halvdelen af Burkina Fasos befolkning består af *mossierne*, der er koncentreret i det centrale Burkina Faso – Mossi-plateauet. Den største enkeltgruppe efter dem er *fulanierne* (eller *peulerner*, som de kaldes i det fransksprogede Afrika). Det er et nomadisk eller halvnomadisk hyrdefolk, som udgør godt 10% af befolkningen. Den resterende del af befolkningen består af forskellige mindre etniske grupper.

Burkina Faso har med sine ca. 7 mill. indbyggere den tredjestørste befolkningstæthed i Vestafrika. Det gælder dog først og fremmest Mossi-plateauet. I de nordligste, østlige og sydlige dele af landet er befolkningsfordelingen mere spredt.

Over 90% af befolkningen lever i landdistrikterne og dyrker afgrøder til eget forbrug, suppleret med dyrkning af salgsafgrøder eller kvægavl.

Hovedstaden *Ouagadougou* har 250.000 indbyggere. Den ligger i det centrale Burkina Faso på Mossi-plateauet, hvor befolkningskoncentrationen er størst. Denne koncentration er et resultat af *afvandringen* fra landdistrikterne, hvor det traditionelle landbrug ikke kan føde befolkningen. Hovedstaden og de andre få større byer har ikke en industriel sektor, der kan opsuge indvandrerne. Mange må rejse til nabolandene *Elfenbenskysten* og *Ghana* for at finde arbejde.

Migration

Ca. 1 million borgere i Burkina Faso opholder sig uden for landets grænser, næsten alle i Ghana og Elfenbenskysten, hvor de arbejder enten som *sæsonarbejdere* på de store plantager eller som industriarbejdere.

Befolkningstæthed:
Gennemsnit: 24 pr. km².
Størst: 71 pr. km².
Mindst: 4,8 pr. km².

Samlet indbyggertal:
ca. 7 millioner.

Migration: Befolkningsvandring, som regel fra land til by, efter arbejde og uddannelse. Migration kan også foregå fra fattige til rigere lande.

I 1936 arbejdede 20.000 burkinere for private virksomheder i Elfenbenskysten.

Omkring 450.000 mennesker forlader hvert år landet. Og et sted mellem 50.000 og 100.000 bliver væk permanent.

Årsagerne til *migrationen* skal søges i kolonipolitikken – dels gennem skatteopkrævning, der tvang bønderne til at tjene kontanter og dels gennem tvangsarbejde. *Tvangsarbejde* blev først officielt ophævet i 1946, men indtil da kunne koloniadministrationen udskrive befolkningen til offentlige arbejder som f.eks. vejbyggeri – men også *privat anlægsvirksomhed*.

Denne form for migration må derfor snarere karakteriseres som overførsel af udskrevet arbejdskraft fra et område til et andet end egentlig migration efter arbejde.

Efter 1960 blev der truffet forskellige aftaler mellem Burkina Fasos og Elfenbenskystens myndigheder om regulering af migrantstrømmen samt *økonomiske og sociale forbedringer* for de migranter fra Burkina Faso, der opholdt sig i Elfenbenskysten.

Migration opfattes ofte som et udslag af ønsket om at tjene flere penge. I Burkina Faso er det lige så meget ønsket om at overleve. Migrationen er *sæsonbestemt*, dvs., den er størst i de 8-9 måneder, hvor der ikke er noget arbejde i landbruget.

I *kolonitiden* fungerede Burkina Faso som *arbejdskraftreserve* for Elfenbenskysten. Derfor fik Burkina Faso mindst af alle koloniområderne noget ud af kolonitiden. De forsøg, franskmændene gjorde på at udvikle landet økonomisk, omfattede kun de samfundsområder, der var nødvendige at udvikle for at sikre *eksporten af råvarer*. Opsplitningen af koloniområdet i perioden 1932-46 var et udtryk for, at kolonien var en økonomisk »belastning« for Frankrig.

Det, man har kaldt Elfenbenskystens *»økonomiske mirakel«*, betød samtidig *økonomisk stagnation* for Burkina Faso.

De penge, som migranterne sender hjem, har stor betydning – for *familiens økonomi* og for *samfundsøkonomien*. Det drejer sig om betydelige summer, der på årsbasis kan udgøre lige så meget som indtjeningen ved eksport. Men det er almindeligt, at en stor del af den opsparede kapital investeres i *luxus- og prestigeobjekter* – et fænomen man også kender andre steder fra.

Ulemperne – for Burkina Faso – er langt mere iøjnefaldende. Migrationen fra landsbyen til storbyen, enten i selve Burkina Faso eller til storbyer i Elfenbenskysten og Ghana, holder *arbejdslønningerne* nede og bidrager hermed til at tiltrække fremmede investorer – på grund af de lave lønninger. Både *offentlige og private investeringer* koncentrerer på denne måde i byerne – og denne udvikling er med til at forstærke uligheden mellem land og by, øge

Migration: afhængighed og stagnation.

Kun ca. 10% af landets samlede areal er under opdyrkning.

Subsistenslandbrug:
Produktion til eget forbrug.
Ringede eller ingen tilbøjelighed til fortjeneste og kapitalophobning.

Læs mere om klima og jordbundsforhold s. 23-24.

afhængigheden af udlandet, forværre problemerne i forbindelse med økonomisk og social udvikling i landområderne og øge behovet for konsumimport, der tærer på landets sparsomme valuta-reserver.

Andre ulemper kunne også nævnes – som f.eks., at mange tusinde kvinder lades tilbage i flere måneder af gangen, hvilket skaber *psykologiske og sociale problemer*.

I det store og hele medfører migrationen to afgørende negative udviklingskonsekvenser: *Afhængighed af udlandet og landdistrikternes stagnation* på bekostning af byerne.

Landbruget

Den mest udbredte dyrkningsform i Burkina Faso er *svedjebругet*. Bonden dyrker et stykke jord i en periode, hvorefter han lader det ligge *brak* for at det kan regenerere, mens han dyrker anden jord. Svedjebругet består i, at bonden fjerner vegetationen før såningen på sin mark eller på et nyt stykke jord. Denne dyrkningsform – flyttemarksbrug – har som en grundlæggende forudsætning, at der er *rigelig jord*. Men det er ikke længere tilfældet. Hertil kommer, at *befolkningstilvækst* og dyrkning af *salgsafgrøder* har ført til overudnyttelse og udpining af jorden.

Burkina Fasos landbrug kan karakteriseres som *subsistenslandbrug*. Det vil sige, at der hovedsagelig dyrkes afgrøder, som skal dække den store landbefolknings *daglige ernæring*. 90% af den opdyrkede jord dyrkes som subsistenslandbrug. Produktionen af bomuld steg i perioden 1975-1980 med 50% – på bekostning af jordnødder. I 1983, da tørken ødelagde hele hirsehøsten i de nordlige provinser, fik bønderne i de sydlige provinser en rekordstor hirsehøst. Det fik mange til at dyrke bomuld i stedet for. For bønderne vidste, at bomuld der dyrkes til eksport betales bedre og afhentes hurtigere end hirsens. På denne måde er produktionen af bomuld steget til det 20-dobbelte siden uafhængigheden – på bekostning af de traditionelle fødevarer afgrøder.

Yderligere karakteriseres landbruget af *dårlige jordbundsforhold* og meget *lidt nedbør*. Og endelig er det typisk for landbruget, at det i meget ringe grad er *mekaniseret*. Der anvendes næsten ikke trækdyr og maskiner, kunstvanding og kunstgødning.

Produktionen af hirse, durra og majs, der alt sammen går til lokalt forbrug, udgør godt halvdelen af den samlede landbrugsproduktion. Bomuld, som er den vigtigste *eksportafgrøde*, og oliefrø, jordnødder, sesam og ris eksporteres sammen med levende kvæg

Fordele ved migration.

Ulemper ved migration.

og kød – først og fremmest til nabolandene Elfenbenskysten og Ghana. Efter Elfenbenskysten er Frankrig den største aftager af landets eksportafgrøder. Regeringen har inden for de seneste år tilstræbt at øge produktionen af nye afgrøder. Det er specielt ris og sukkerrør, man forsøger at få bønderne til at dyrke. I den sydlige – og frugtbareste – del af landet synes ris, der er betydeligt mere næringsholdigt end hirse og durra, at have betydelig succes.

Men den ringe nedbør samt det tørre og varme klima størstedelen af året gør vilkårene for at drive intensivt landbrug vanskeligere.

Kvægavl

Eksport af levende kvæg:
1967: 21.000 tons.
1970: 130.000 tons.

Levende kvæg hører til en af Burkina Fasos vigtigste eksportvarer. Derfor var tørken i 1968-73 en katastrofe for landets økonomi. Store kvæghjorde omkom og eksporten til Ghana og Elfenbenskysten faldt drastisk. Værdien af kvægekporten blev næsten halveret mellem 1968 og 1971, men er nu oppe på normalt niveau igen.

Forskellige former for kvægavl findes side om side i Burkina Faso. Der er de helt nomadiske folks kvægavl – som f.eks. *tuaregernes* – der er den mindst produktive, fordi tuaregerne primært holder kvæget for at udnytte dets produkter – ikke for at sælge det. Der er også *puelerne*, de halvnomadiske fulanier, der driver deres kvæg over store strækninger fra nord mod syd. Dette kvæg er grundstammen i landets kvægekseport. Endelig er de fastboende agerdyrkere i de seneste år også gået over til at holde kvæg, hvis pasning de overlader til puelerne. Dette kvæg vandrer ikke meget – det bliver for det meste omkring landsbyen.

Kvæget lever af den naturligt forekommende vegetation. I nord, hvor landbruget ikke er muligt, er denne form for kvægbrug en rationel udnyttelse af de sparsomme, naturlige ressourcer.

Kvægavl, hvor jorden dyrkes med *kvægfoder*, forekommer så godt som ikke i Burkina Faso. Udbyttet af denne form for kvægdrift bliver ringe, både i henseende til *kødets kvalitet* og *dyrenes mælkeydelse*.

Industri

Industrien, der er koncentreret omkring de to største byer, Ouagadougou og Bobo-Dioulasso, beskæftiger kun 6-7% af befolkningen. Burkina Faso er afhængig af at eksportere råvarer til forarbejdning i udlandet – kun en lille del af landets råvarer forarbejdes

1000 CFA-franc=25,80 kr.

Økonomisk afhængighed af fransk kapital.

Investeringer i byerne på bekostning af landdistrikterne.

Udvidelse af jernbanenettet for at udnytte mineralforekomster.

til industriprodukter i landet selv. Burkina Faso må importere mange varer, samtidig med at det er sårbart over for svingninger i priserne på verdensmarkedet, specielt hvad angår bomuld og jordnødder. I 1972 havde landet et underskud på betalingsbalancen på godt 10 mill. CFA-franc. I 1983 var det steget til 87 mill.

De største industriforetagender er nogle tekstilfabrikker, der kun producerer til det lokale marked og et sukkerraffinaderi, et bryggeri og en virksomhed, der fremstiller cigaretter. En række andre industriforetagender fremstiller ikke direkte industriprodukter, men er samlefabrikker, der færdiggør importerede halvfabrikata.

Burkina Fasos regering er åben over for udenlandske investeringer i industriforetagender, hvilket har ført til afhængighed, specielt af fransk kapital. Landets geografiske placering – uden adgang til havet og med den nærmeste havn over 800 km borte – samt landets sparsomme naturlige ressourcer – har gjort økonomien yderst sårbar.

Hertil kommer, at den udenlandske kapital primært investerede i virksomheder (ikke nødvendigvis industriforetagender) i og omkring de store byer. Herved forstærkedes en udvikling, der medførte sociale og økonomiske skævheder. Byen – på bekostning af landdistrikterne, hvor trods alt over 90% af befolkningen bor.

Landets mineralrigdomme er få og ringe udforskede. Der er dog konstateret kobber-, fosfat- og bauxit-forekomster, samt guld, sølv og zink. I henseende til den industrielle udnyttelse af disse ressourcer knytter der sig størst interesse til de ret betydelige forekomster af mangan i den nordligste del af landet ved grænsen til Mali og Niger. For at kunne udnytte disse forekomster er det imidlertid nødvendigt at forlænge landets eneste jernbane, der forbinde Ouagadougou med havnebyen Abidjan i Elfenbenskysten. Arbejdet med at forlænge den 345 km lange jernbanestrækning, der skal forbinde hovedstaden med Tamboa nord for Gorum Gorum, hvor manganforekomsterne findes, blev påbegyndt allerede i 1981 – efter mere end 20 års debat om dens fordele og ulemper.

I 1985 lagde Thomas Sankara, formanden for det Nationale Revolutionære Råd, den første svele til jernbanen.

De oprindelige investorer fra Japan, Frankrig og Tyskland har trukket sig ud af projektet. Og også EF's udviklingsfond og Verdensbanken er kritiske. De mener at jernbanen er uøkonomisk bl.a. fordi verdensmarkedspriserne på mangan er stærkt faldende. Men de unge officerer insisterer på, at jernbanen vil kunne gøre meget mere end at transportere malm. »Sahel-jernbanen«, som den allerede er blevet døbt, vil betyde et gennembrud for den regionale kommunikation og forbedre landets muligheder for at

Halvnomader: Vandrer over store afstande, men har fast boplads og faste marker.

»Der er tre måder at gå fallit på her i landet: alkohol, kvinder og kvægavl.«
(Lokalt mundhold).

Industriproduktionen udgør kun 12% af nationalproduktet.

transportere fødevarer afgrøder fra overskudsområderne i syd til de ofte tørkeramte områder i nord.

Man taler allerede om »slaget om jernbanen«, og for regeringen er den blevet et nationalt prestige-projekt. Så hvis den ikke kan anlægges med økonomisk bistand udefra, vil den blive anlagt udelukkende ved frivillig arbejdskraft.

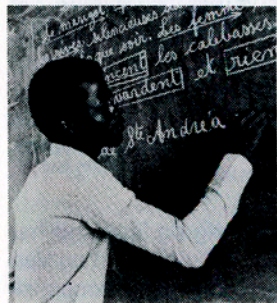
Uddannelsessystemet

10% af befolkningen i Burkina Faso er under uddannelse.

I 1973-74 studerede 107 administration, mens kun 32 uddannede sig til ingeniører.

Uddannelsessystemet er bygget op efter fransk mønster.

Øget vægt på mellemteknikeruddannelser.

Uddannelsessystemet i Burkina Faso er kopieret efter det franske. Inden for den højere uddannelse har de musiske fag været dominerende. Af statistikken for 1973-74 fremgår det at universitetets »Centre Littéraire« havde 271 studerende, mens universitetets teknologiske og polytekniske institutter tilsammen kun havde 126 studerende. Den højere uddannelse omfatter yderligere uddannelser af *administratore* og ingeniører. For studerende, der vil videreudanne sig, er det nødvendigt at rejse til *andre afrikanske lande* (først og fremmest universitetet i Dakar, Senegal) eller – hvad der er forbundet med størst prestige – et af de *franske universiteter*.

Uddannelsessystemet er endnu præget af de idealer, der præger *den franske, højere uddannelse*. Uddannelsessystemet, hvis opbygning fandt sted under koloniperioden, er oprindeligt tænkt som et middel til at udbrede *fransk kultur* – uden nøjere skelen til de behov, kolonilandene havde. Denne situation er ved at ændres nu. Myndighederne lægger i stigende grad vægt på at udbygge de *tekniske og praktiske uddannelser* og samtidig organisere mellemuddannelser i praktiske fag i landdistrikterne. Siden 1983, hvor den nuværende regering kom til magten, er der sket voldsomme ændringer i uddannelsessystemet. Specielt har det nye styre lagt vægt på at skabe uddannelser, der kan bidrage til at udvikle landbruget.

Mest bemærkelsesværdigt er et landbo-uddannelsesprojekt, som nu omfatter 300 centre for unge landmænd. Projektet består af små »landbo-skoler«, hvor tiden deles mellem grundfagene (læsning, skrivning – på lokalt sprog, ikke fransk – regning og landbrugsstudier) og praktisk landbrug.

Centrene, som organiserer kooperativer – efter samme principper som NAAM-grupperne – kornbanker og andre kollektive aktiviteter, har uddannet titusinder af elever – både mænd og kvinder.

Samtidig er man i planlægningen af de højere uddannelser begyndt at lægge langt større vægt på de praktiske fag. Den nye

tekniske højskole uddanner i hundredvis af landbrugsteknikere, hydrauliske ingeniører osv.

En betydelig ændring i forhold til tidligere er, at kvinder aktivt søges inddraget i de højere, tekniske uddannelser.

Religion

De tre religioner:

65% af befolkningen er animister.

30% af befolkningen er muhammedanere.

5% af befolkningen er kristne.

Læs mere om »nye« og »gamle« elite, s. 70

Etnisk er Burkina Faso præget af at ligge på grænsen mellem det nordafrikanske og sudanesiske kulturområde. Dette afspejler sig også i de religiøse forhold, hvor islam, der er trængt ind i landet nordfra via *berbere* og *arabere*, og *kristendommen*, der kom sammen med kolonimagten, lever side om side med den oprindelige religion, *animismen*. Karakteristisk for Burkina Faso er i øvrigt, at disse tre religioner eksisterer i udpræget *harmoni* med hinanden. Forholdet mellem religionerne er præget af tolerance.

Animismen. Den traditionelle religion er så langt den mest udbredte. De to mest karakteristiske træk ved denne religion er dens forhold til *jorden* og *forfædrene*. Begge omfattes med respekt og ærefrygt. Ofringer af enten fødevarer eller smådyr forekommer, men ellers er religionsudøvelsen ikke særlig iøjnefaldende. Forskellige religiøse symboler, som f.eks. amuletter, der bæres som beskyttelse mod ulykker af den ene eller anden art, ses ofte. Mossi-folkets traditionelle leder, *Mogho Naba'en*, betragtes som religiøst overhovede – selv i de tilfælde, hvor Nabaen er muhammedaner!

Islam. Mossi-kongedømmerne var traditionelt ikke særlig modtagelige for Islam, men især efter franskmændenes kolonisering og kristendommens komme sammen med kolonimagten, øgedes Islams indflydelse.

Kristendommen. Med franskmændene kom også de katolske *missionærer*, der specielt i forbindelse med de skoler, de byggede, introducerede kristendommen. Skønt antallet af kristne ikke er stort, har katolikernes indflydelse inden for alle ledende poster i samfundet altid været langt større end deres antal berettigede til. Dette skyldes, at de, der havde gået i katolske skoler, var så godt som de eneste til at overtage det politiske og administrative ansvar for landet, da det blev uafhængigt. De var de eneste, der havde fået en formel uddannelse. De udgør derfor en uforholdsmæssig stor del af den politiske og økonomiske *elite* – i kraft af deres uddannelse.

Seneste politiske historie

Burkina Faso fik sin politiske selvstændighed i 1960, hvor en regering blev dannet af nationalistpartiet *Union Démocratique Voltaïque*, UDV, under ledelse af den autokratisk indstillede *Mourice Yaméogo*. Under ham forværredes den økonomiske situation, der i forvejen var vaklende og præget af afhængigheden af Frankrig.

Autokrati: Enevælde.

Efter uroligheder og demonstrationer i 1965-66, som både var en protest mod nedskæringer i funktionær-lønninger og mod landets fortsatte afhængighed af Frankrig – trådte *hæren* til, afsatte Yaméogo og overtog magten.

Hæren til magten.

Gennem en *intensiv sparepolitik* lykkedes det militærregeringen at bringe balance i økonomien. I 1970 overgik landet til *halvcivilt styre*. Regeringen kom til at bestå af 5 militære og 10 civile. De politiske partier blev tilladt og en *ny forfatning* blev vedtaget med stor tilslutning. Men det var stadig militæret, der havde den reelle magt.

I efteråret 1970 blev der udskrevet valg og resultatet blev et parlament, hvor UDV fik et stort flertal. Bemærkelsesværdigt var det også, at det lille radikale parti, *Mouvement Liberation Nationale*, ledet af den unge historiker *Joseph Ki-Zerbo*, blev repræsenteret. Hans parti, der mødte modstand blandt de traditionelle høvdinge, havde næsten udelukkende tilslutning i byerne. Fraktionsstridigheder mellem de store partier sikrede ham dog en vis indflydelse. Men hæren beholder magten.

Gennem 70'erne præges landets politiske liv af en fortsat magtkamp mellem tre grupper: Fagforeningerne (specielt lærernes fagforening), de traditionelle høvdinge (og politikere) og hæren. Af de tre viser det sig, at hæren hele tiden, direkte eller indirekte, har magten. I 1980 vælttes det civile styre under ledelse af den tidligere general Lamizana. En gruppe unge officerer under ledelse af oberst Saye Zerbo tager magten ved et ublodigt kup. I begyndelsen støttes det nye styre af fagforeningerne, men da regeringen bekendtgør, at landbruget skal prioriteres på bekostning af arbejderne i byerne, trækker de deres støtte tilbage. I 1981 ophæves strejkeretten og de større fagforbund opløses.

I november finder der et nyt kup sted under ledelse af Jean-Baptiste Ouedraogo. Han udnævner i 1983 oberst Thomas Sankara til premierminister. Sankara hører til de yngre, radikale militærfolk. I maj inviterer han – på egen foranledning – oberst Gadaffi på officielt besøg i Burkina Faso. Efter besøget arresteres Sankara og gruppen omkring ham – men straks gør hans enhed i garnisonsbyen Po oprør. De besætter byen og får Sankara frigivet. I august tager så Sankara magten ved et kup og opretter det »natio-

Magtkampe mellem fagforeninger, de traditionelle høvdinge og hæren.

Militærkup.

nale revolutionsråd« med sig selv som formand og statsoverhoved.

Sankara og hans kolleger går nu igang med at ændre de hidtidige politiske magtstrukturer. Overalt i landet oprettes »komiteer til forsvar for revolutionen«. De traditionelle høvdinge berøves deres magt og der oprettes »folke-tribunaler«, der skal retsforfølge tidligere offentlige ansatte, beskyldt for politiske forbrydelser og økonomisk kriminalitet. Den første, hvis sag kommer for, er tidligere præsident Lamizana – der frifindes for at have misbrugt offentlige midler, men andre får op til 7 års fængsel eller straffearbejde. De første tegn på misfornøjelse begynder at vise sig. Igen er det lærerne, der strejker, fordi faglige ledere arresteres. Der går rygter om kupplaner og en række officerer arresteres. Sankara begynder nu at skille sig af med de radikale politiske grupper, der hidtil har støttet ham. Militærets magt er igen suveræn.

I august 1984, på 1-års dagen for Sankaras kup, ændres republikkens navn fra Øvre Volta til Burkina Faso. Efter et endeligt opgør med den politiske venstrefløj indledes en række omfattende juridiske og uddannelsesmæssige reformer. Forholdet til erhvervslivet og de traditionelle høvdinge forbedres.

Thomas Sankaras regering begynder nu at fremstå som folkelig, nationalistisk og antikolonialistisk. Uden at være marxistisk.

Udviklingsmuligheder

Burkina Faso er fattigt. Landet råder over ganske få – og indtil nu ringe udnyttede – råstoffer. *Landbrugsproduktionen* kan ikke brødføde befolkningen. Eksport af kvæg er der lagt begrænsninger på gennem aftaler med EF, og industrien er kun svagt udviklet. Hertil kommer landets geografiske placering – isoleret fra kystens havnebyer og meget få og dårlige *kommunikationsmidler*, samt landets beliggenhed i *Sahel-bæltet*, der bevirker, at det konstant trues af *tørke* i kortere eller længere perioder.

Den eneste virkelige ressource, landet råder over, er *mennesker*, og det er den, de unge officerer vil udnytte. Det centrale Mossi-land er overbefolket – hvad der er en sjældenhed i Sahel. Men arbejdskraften udnyttes langt fra fuldt ud. Det er nabolandet Elfenbenskysten, der drager fordel af den.

Fortiden som fransk koloni, afhængigheden af salgsafgrøder, der for det meste eksporteres i uforarbejdet form, har gjort Burkina Faso til et afhængigt land i forhold til det internationale marked.

Med bistand fra internationale udviklingsorganisationer, private

Ifølge FN er Burkina Faso verdens tredje-fattigste land efter Burundi og Rwanda, beregnet ud fra den gennemsnitlige indkomst pr. indbygger.

Konflikt mellem bestræbelserne på at gøre landet *selvforsynende med fødevarer* og at øge produktionen af *salgsafgrøder*.

organisationer og regeringer, arbejder regeringen på at gennemføre sit mål: At gøre landet selvforsynende med fødevarer. Samtidig fremmer man produktionen af salgsafgrøder, specielt bomuld, selvom priserne på verdensmarkedet er for stærkt nedadgående. Regeringen gør begge dele samtidigt – og ofte i konflikt med hinanden. Jo mere jord der inddrages til salgsafgrøder – jo mindre jord (eller jo dårligere jord) bliver der til fødevareafgrøder. For ikke blot bliver der mindre jord, men den voksende befolkning presses længere og længere ud i marginale dyrkningsområder, hvor de dels udpiner jorden og dels fratager nomaderne deres traditionelle græsgange.

Sådan kan man finde mange tilsyneladende modsigelser i landets udviklingsbestræbelser, der næsten alle bunder i konflikten mellem de eksisterende ressourcer og de revolutionære idealer. Men at Burkina Faso i langt større grad end tidligere forsøger at inddrage befolkningen – og specielt landbefolkningen – i udviklingsprocessen, kan der ikke være tvivl om. Regeringen har nationaliseret jorden og har afsat 40% af de offentlige investeringer til udvikling af landbruget, samtidig med at producentpriserne på fødevarer er blevet hævet.

Den officielle politik er at satse på udviklingsprojekter i mindre målestok (samtidig med at man anlægger kraftværker, kæmpedæmninger og jernbaner) og skal gennemføres på andelsbasis i landsbyerne.

Burkina Fasos historie i korte træk

Den del af Burkina Fasos historie, der ligger før den franske kolonisering i 1896, er nært knyttet til *Mossi-folket*, der udgør halvdelen af befolkningen.

Den mest udbredte antagelse om *mossiernes oprindelse* går ud på, at der for ca. 40 generationer siden i Gambaga i det nuværende Ghana levede en regent ved navn *Naba Nedega*. Han havde en datter, hvis krigskunst han værdsatte så meget, at han forbød hende at gifte sig. Resultatet blev, at hun flygtede nordpå, hvor hun giftede sig med en mand ved navn *Rialle* – ifølge sagene en søn af en Mali-høvding.

Sammen fik de en søn, der blev kaldt *Ouedraogo* (»hingst«). Denne dreng blev senere sendt tilbage til sin morfar, der tog vel imod ham og beholdt ham hos sig nogle år, hvorefter han sendte ham tilbage med en flok heste og køer – samt nogle ryttere, der så en mulighed for at forlade Gambaga, der på det tidspunkt var ved at blive overbefolket.

Da Ouedraogo og hans følge kom tilbage flygtede – ifølge Mossi-mythologien – de fleste oprindelige beboere, *busansierne*, som boede i det, der nu er det sydlige Burkina Faso. Dagomba-mændene giftede sig efterhånden med busansikvinderne, og deres efterkommere kom til at danne grundstammen i *Mossi-folket*.

Ouedraogos sønner blev sendt afsted for at underlægge sig de omgivende folkeslag. Efter at *Ouagadougou* var blevet erobret, og de omliggende folk bragt under Ouedraogos og hans sønners herredømme, var grundlaget for *Mossi-kongedømmet* lagt, og en *decentraliseret og modstandsdygtig samfundsstruktur* voksede frem, baseret på en løs føderation af kongedømmer med Ouagadougou som centrum.

Først under dynastiets 15. regent, *Mogho Naqba Sana* (ca. 1430-1450) blev Ouagadougou permanent hovedstad. Omkring samme tid oplevede mossierne deres storhedstid, hvor de konsoliderede riget, ekspanderede og med deres hære nåede så langt mod nord som til *Timbuctu* i det, der i dag er det sydlige Mali.

Den ekspansive periode i Mossi-kongedømmernes historie sluttede omkring slutningen af det 16. århundrede, hvorefter mossierne konsoliderede det område, der i dag udgør det centrale Burkina Faso – *Mossi-plateauet*.

Mossi-folkets historie.

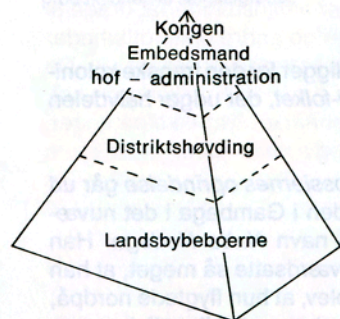
Grunden lægges til Mossi-kongedømmerne.

Mossi-folkets storhedstid.

Ekspansion.

Mossi-rigets politisk-social struktur

I spidsen for hvert af Mossi-kongedømmerne stod *kongen* eller *høvdingen* (chef), der omkring sig havde et hof og en embedsstand til at administrere distrikterne. Disse distrikters politiske overhoveder var *distrikts-høvdingene*, som igen var de politiske overhoveder for landsbyhøvdingene inden for hvert distrikt.

Forholdet mellem de regerende og de regerede.

Samfundet var således bygget op som en *pyramide*, eller rettere, en række pyramider, med kongen øverst og landsbyboerne nederst. Det betød imidlertid, at kongen eller høvdingen på de forskellige trin nærmest havde *despotisk* magt. En bonde kunne – teoretisk set – føre et klagemål helt op til kongen, hvis han ikke var tilfreds med den afgørelse, der var blevet truffet på landsby- eller distriktsniveau.

Sammenholdet og loyaliteten inden for kongedømmerne var baseret på gensidige udvekslinger af gaver (kvæg, afgrøder etc.) og tjenesteydelser. Denne gensidige udveksling fandt sted på alle niveauer. Der bestod et *gensidigt afhængighedsforhold* mellem den regerende og de regerede. Begge parter kunne idømme hinanden *sanktioner*. Høvdingen kunne idømme afgifter og bøder, mens bønderne, hvis de var utilfredse med høvdingen, kunne undlade at støtte ham, f.eks. ved ikke at give ham den fastsatte del af høsten, eller ved – enkeltvis eller kollektivt – at udeblive, når høvdingens marker skulle tilsås eller høstes. På denne måde kunne de lægge pres på en høvding, som var ved at udvikle sig i diktatorisk retning.

Grundlaget for denne sociale struktur var princippet om *gensidige ydelser*. Høvdingen sørgede for sine undergivne, beskyttede dem, mens de undergivne samtidig forsynede ham med gaver og en fastsat del af deres udbytte. Endelig kunne de til enhver tid rekrutteres til hæren. Til gengæld for deres *krigstjeneste* fik de så del i krigsbyttet.

Ouagadougou-kongedømmet

Ouagadougou som kongemagt.

Blandt Mossi-kongedømmerne fremstod tidligt Ouagadougou som den ledende og centrale magt. Kongen, der både var det politiske og religiøse overhoved, havde titlen *Mogho Naba* dvs. »høvdingen over Mossi-folket«. Han nedstammede direkte fra grundlæggeren af Mossi-kongedømmerne – Ouedraogo. Endnu i dag har Ouagadougou sin *Mogho Naba*, der tager del i kristne og Muhammedanske ceremonier, samtidig med at han er politisk aktiv.

Mogho Naba institutionen.

Mogho Naba'en kunne bestemme over liv og død, og når man

nærmede sig ham i et anliggende skete det knælende, med hovedet vendt mod jorden. Hver dag holdt han audiens, og teoretisk set kunne alle hans undersåtter få foretræde for ham, men for en fattig bonde var det forbundet med store omkostninger at drage til byen og give embedsmændene gaver og andre erkendtligheder for at kunne komme til at fremlægge sit ærinde for monarken. De rådgivere, embedsmænd og ministre, som udgjorde kongens hof, havde betydelig indflydelse – men monarken var ikke på nogen måde forpligtet til at følge deres råd og anvisninger.

Kolonitiden

Mossi-kongedømmerne hørte til de ældre i Vestafrika. De blev grundlagt i det 11. århundrede og havde udviklet *stærke statsdannelser*, der som få andre var modstandsdygtige over for den arabisk-islamiske indflydelse fra nord.

Mossi-kongedømmerne forsøgte også at modstå den franske kolonialisme, men forgæves. Franskmandene erobrede Ouagadougou i 1896. *Mogho Naba*'en måtte overgive magten til franskmændene. Mossierne i forskellige dele af kongedømmet satte sig til modværge i de første år, eller nægtede at betale skat, men kolonimagtens militære overlegenhed var for stor. I 1910 var den franske, civile og militære administration effektiv.

Den franske koloni-politik gik ud på at overføre den franske administrative og juridiske struktur på kolonierne. Kolonierne skulle gøres til *oversøiske provinser* – en del af Frankrig. Til dette formål betjente man sig af »direkte styre«, dvs. man indsatte franske administratorer på næsten alle samfundsområder. På det politisk, økonomiske og kulturelle område blev kolonierne således orienteret mod Frankrig. De kulturelle normer, som kolonisterne bragte med sig, blev afgørende for den enkeltes chancer for at få indflydelse i det nye samfundssystem, som kolonimagten byggede op. *Katolske missioner* oprettede skoler, hvor nogle afrikanere lærte at tale og skrive fransk, lærte om Frankrig og blev oplært til at betragte Frankrig som »moderlandet«.

Mossierne og de omliggende folkeslag blev en del af Fransk Vestafrika. I begyndelsen blev området kaldt *Øvre Senegal-Niger*. I perioden fra 1932 til 1947 var det nuværende Burkina Faso delt op mellem Senegal, Mali og Niger. Først i 1947 fik området, der omfattede de gamle Mossi-kongedømmer og nogle nabo-folk betegnelsen *Øvre Volta*, (nu Burkina Faso), efter de tre grene af *Volta-floden*, der løber gennem landet – Den Røde Volta, Den Sorte Volta og Den Hvide Volta.

Mossi-kongedømmerne og den franske kolonialisme.

Direkte styre: læs nærmere, s. 69.

Den franske indflydelse.

Øvre Volta på vej til selvstændig koloni.

Ved uafhængigheden i 1960 var der i Øvre Volta 60.000 pensionerede afrikanske soldater, der alle havde gjort tjeneste i den franske hær.

Fransk og traditionel styreform.

Læs mere om forholdet mellem den traditionelle afrikanske handel og den europæiske, s. 66-68.

Franskmændene indfører eksportafgrøder.

De franske koloni-interesser var knyttet til kystlandene, først og fremmest det rige Elfenbenskysten. »Baglandene«, som bl.a. Øvre Volta hørte til, blev både økonomisk og administrativt negligeret. Øvre Voltas vigtigste funktion som koloni var at levere arbejdskraft til de store plantager i Elfenbenskysten og soldater til den franske hær.

I Øvre Volta fraveg franskmændene i stort omfang deres politik med »direkte styre«. Dette skyldtes først og fremmest den stærke høvdingeinstitution, som bevirkede, at franskmændene ikke kunne administrere landet uden at tage hensyn til dem. Helt op til landets uafhængighed bibeholdt de en magtstilling, specielt i landdistrikterne. Deres autoritet er dog gradvist blevet svækket af nye politiske kræfter; før uafhængigheden af nationalistiske partier og efter uafhængigheden af den »nye elite« af uddannede administratorer, embedsmænd, politikere og fagforeningsmænd.

Økonomisk betød den franske kolonisering, at det traditionelle grundlag for de stærke Mossi-kongedømmer hurtigt smuldrede bort. Den traditionelle handel, som var grundlaget for mossiernes rigdom og militære styrke, kunne ikke klare sig over for de franske kolonister, som det ret hurtigt lykkedes at dominere handelen og orientere den mod kysten.

Kolonier som Øvre Volta blev nu tvunget til at producere for et marked. Og franskmændene kom i stigende grad til at bestemme, hvad der skulle produceres. F.eks. indførte de bomulden, der i dag er en af Burkina Fasos vigtigste eksportafgrøder. Men ved at indføre bomuld og andre eksportafgrøder, brød man den traditionelle selvforsyningsøkonomi. Gennem den franske kolonisation indførtes et økonomisk system i Øvre Volta, der bandt det til Frankrig og dermed gjorde kolonien afhængig – en afhængighed, som præger landet endnu i dag.

Vestafrika de naturbestemte betingelser

Vestafrika har som geografisk område visse klimatiske, historiske og politiske fællestræk. Regionen omfatter området syd for Sahara, afgrænset mod vest af Cameroon-højdedragene og Chadsøen og mod syd og øst af Atlanterhavet. Dette område dækker et areal på ca. 6,5 millioner km² og rummer en befolkning på skønsmæssigt 170 millioner mennesker.

Med to undtagelser har landene i Vestafrika været enten engelske eller franske kolonier. Togo er en tidligere tysk koloni, der efter 1. verdenskrig blev administreret af England og Frankrig. Liberia blev grundlagt som selvstændig stat i 1847 af frigivne amerikanske slaver, der slog sig ned her.

Fortiden som koloniområde har opdelt Vestafrika i to afgørende forskellige regioner: de tidligere franske kolonier og de tidligere engelske kolonier. I alle disse lande har man efter den politiske uafhængighed antaget den tidligere kolonimagts sprog, administrationsform og politiske og kulturelle institutioner. – Sproget mest af nødvendighed, da de enkelte lande består af forskellige befolkningsgrupper med forskellige sprog. At gøre en befolkningsgruppes sprog til hovedsproget ville medføre indbyrdes stridigheder. Sproget – hvadenten det er engelsk eller fransk – er både inden for de forskellige lande og landene imellem et udtryk for de kunstige barrierer, som kolonimagten påførte området.

De lande, der ligger ved kysten, er karakteriseret ved rigelig nedbør, skovvækst, gode landbrugsmuligheder og en relativ tæt befolkning. Det var i kystområderne de europæiske kolonister og handelsmænd først slog sig ned og oprettede befæstede handelsstationer. Herfra foregik koloniseringen af det indre Vestafrika. De råvarer, som kolonimagterne hentede fra indlandet, blev via floderne transporteret til handelsstationerne ved kysten og afskibet herfra. Den økonomiske aktivitet, som opstod i denne forbindelse, er i dag grundlaget for den relative rigdom, der præger kystlandene. Det er specielt lande som Nigeria, Ghana, Elfenbenskysten og Gabon, der er et resultat af denne historiske udvikling – selvom også deres større naturrigdomme i de seneste år har haft indflydelse på landenes udvikling.

De landfaste stater – baglandet – der ligger mellem Saharaørkenen og kystlandene i det tørre Sahel er alle relativt tyndt befolkede. Klimaet giver agerbruget en uproduktiv tørtid på 8-9 måneder, og landene råder desuden over få udforskede naturrig-

Sproget.

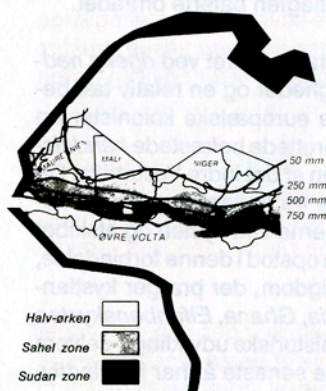
Vestafrika er opdelt i to regioner med vidt forskellige naturgivne betingelser: kystland og indland eller bagland.

De »rige« lande:

De »fattige« lande:

Læs mere om Vestafrikas historie s. 65-73.

Plantagedrift: Stordrift med enkelte afgrøder dyrket til eksport. Medfører afhængighed af verdensmarkedet.

Årlig nedbør ved kysten: 3000 mm. I Sahel ned til 250 mm årligt.

domme. Men disse naturmæssige begrænsninger er langt fra alene årsagen til disse landes fattigdom.

I mange af landene eksisterede der op til kolonisternes ankomst store og velordnede kongeriger. En væsentlig forudsætning for disse rigers økonomiske velstand var karavane-handelen gennem Sahara, der forbandt kongerigerne med Nordafrika og Middelhavslandene. Men denne handel blev langsomt standset af kolonimagterne, der dirigerede handelen mod kysten – og dermed indledte en fuldkommen ændring af *det oprindelige økonomiske system i Vestafrika*, med specielt katastrofale virkninger for »baglandene«.

En anden årsag til kongerigernes sammenbrud og baglandenes fattigdom i dag, var *slaveriet*, der drænedet det indre Vestafrika for millioner af produktive mænd og kvinder. Den relativt store økonomiske vækst, der trods alt fandt sted omkring udskibningshavnene samt det ret veludviklede transportnet, der ligeledes blev opbygget, berørte ikke i nævneværdig grad baglandene, der tværtimod kom til at fungere som *arbejdskraft-reserve* – især for den *plantage-drift*, som udvikledes i kystlandene af kolonimagterne. Den udvikling af *administration, skolevæsen, sundhedsvæsen* etc., som kolonimagterne i begrænset omfang blev nødt til at opbygge, kom ligeledes heller ikke baglandene til gode i samme udstrækning som kystlandene.

Klimatiske og økonomisk-historiske – men også etniske og religiøse – forskelle gør således Vestafrika til et område, hvor mennesker og samfund lever under *vidt forskellige livsbetingelser*.

De fysiske omgivelser

Klima: Med undtagelse af kystområderne i Liberia, Elfenbenskysten og Nigeria, der ligger i det *tropiske regnskovsområde*, befinder resten af Vestafrika sig i det *tropiske savannebælte*, der strækker sig gennem Centralafrika til Etiopien. De stater, der ikke har adgang til havet, har yderligere store områder, der går over i *tropisk busksteppe og ørken*.

I kystområderne varierer temperaturen kun lidt. *Middeltemperaturen* ligger på ca. 27 grader i januar – og i juli lidt under 26 grader. Jo længere man bevæger sig ind i landet, desto større bliver disse udsving – med højere dagtemperaturer og lavere nattemperaturer. Den *gennemsnitlige* nedbør falder også, jo længere man bevæger sig ind i landet fra kysten.

Jorden. Et fællestræk for jordbundsforholdene i Vestafrika er, at

Humus: muld, der dannes af dyre- og planterester i jorden. Indeholder bakterier, der er en forudsætning for, at planter kan gro.

Laterit: Jernholdig ufrugtbar jord dannet som følge af erosion.

Usikker nedbør, dårlig jord, ringe udbytte.

Befolkningens fordeling.

Slavehandelens betydning for befolkningsstrukturen. Læs nærmere om slavehandelen s. 67.

den mange steder er udpint og har *ringe næringsværdi*. Med få undtagelser er jordens organiske indhold overalt meget lavt. Nedbrydningen af jordens *humus* sker hurtigt – det samme gælder den påfølgende udvaskning af de opløselige næringsstoffer. Derfor er det svært at vedligeholde jordens frugtbarhed og forbedringen af den bliver vanskelig. Specielt i det centrale Vestafrika er store områder udsat for omdanning til *laterit*, og tusinder af kvadratkilometer er blevet golde og består nu af en tyk skorpe af laterit. Hurtige skift mellem kraftig nedbør og total udtørring er almindeligt – og fremmer *erosionen*.

Dyrkningsbetingelserne forringes mange steder af, at fordampningsgraden er så høj, at *jordens fugtighed* falder under det niveau, der er nødvendigt for at planter kan gro. Umiddelbart efter regntiden standser plantevæksten og dermed også landbrugsaktiviteten – medmindre kunstvanding tages i anvendelse. Den ekstremt korte dyrkningsperiode i Sahel-området – foranlediget af mangel på nedbør – medfører perioder med fødevareremangel, der under særligt ugunstige økologiske betingelser kan udvikle sig til *hungersnød*.

Befolkningen: Befolkningstætheden i Vestafrika er størst mod vest, langs kysten (Ghana og Nigeria) og i det *tropiske skovbælte*, hvor dyrkningsmulighederne er størst og mest alsidige. Et tyndere befolkningsbælte i savanne-området i det indre Vestafrika afspejler de mere sparsomme naturgivne muligheder. For begge disse bælter gælder det, at befolkningen fordeler sig omkring »*befolkningsøer*«, adskilt af tyndere befolkede områder. »Befolkningsøerne« har primært deres sociale og økonomiske begrundelse i *stamme-strukturen*, men også tidligere tiders slavetogter og krige har haft betydning for dannelsen af denne *demografiske struktur*. »Befolkningsøerne« kan variere i størrelse – helt ned til en enkelt landsby.

Endelig har tilstedeværelsen af *vand* – og dette er specielt tilfældet i det indre Vestafrika – betinget bosætningsmønstret. Visse områder, f.eks. i det østlige Nigeria, må betegnes som overbefolkede, hvorimod størsteparten af regionen som helhed må karakteriseres som *underbefolket*.

Både før og efter koloniperioden har befolkningen konstant været i *bevægelse*: stærke stammer har udvidet deres områder ved at underlægge sig svagere – ny jord er blevet inddraget til dyrkning – og nomadernes vandringer med kvæget har medvirket til den *ujævne befolkningsfordeling*. Endelig har *den europæiske slavehandel* gjort sit til at affolke store områder.

I nyere tid er det især *byerne*, der har givet anledning til befolkningsvandringene. Her som andre steder foregår der en stærk

Arbejdsintensive dyrkningsmetoder: Anvendelse af enkel teknologi (hakker, knive, segl og gravestokke) – kun sjældent trækdyr, hjultransport og kunstvandring.

tilstrømning fra landsbyen til de større byer.

Jordbrug. Ca. 90% af den vestafrikanske befolkning lever, direkte eller indirekte, af *jordbruget*, der karakteriseres ved anvendelsen af *arbejdsintensive dyrkningsmetoder*. Dette medfører, at omfattende anvendelse af *menneskelig arbejdskraft* er nødvendig. Moderne, mekaniseret landbrug findes, men har endnu ingen væsentlig betydning.

Dyrkningsformerne varierer, men den mest udbredte form er flyttemarksbrug (svedjebrug) – dvs. *rotation* med *forskellige afgrøder*, suppleret med kortere eller længere perioder, hvor jorden ligger brak for at kunne regenerere. Andre brugsformer eksisterer i mindre udstrækning – så som *flodlandbrug* og moderne landbrug, der anvender kunstvandring og maskiner.

I hele Sahel-området er *hirse* og *durra* de mest dominerende afgrøder, og i de vestlige kystområder er det *risdyrkningen*, der er mest fremherskende. Overalt i det tropiske savannebælte dyrkes *majs*. I de sydlige kystegne er det rodfrugter som *yams* og *cas-sava*, der dominerer.

Vestafrika er verdens største eksportør af *jordnødder*. Det er først og fremmest *Nigeria* og *Senegal*, der tegner sig for denne eksport, som aftages af Europa og USA, hvor jordnødderne laves til mange forskellige former for *olieprodukter*.

Kvæg

Grænsen mellem *kvægbrug* og *agerbrug* er flydende. Man kan imidlertid sige, at husdyrholdet mod syd afgrænses af *Ts-tse flusens udbredelse*. Jo nordligere man kommer, jo vigtigere bliver kvæget – og for den nomadiske befolkning i Sahel udgør det eksistensgrundlaget.

Det er almindeligt i visse områder, at agerbruget og kvægbruget smelter sammen til *blandet landbrug* (»mixed farming«), men få steder i Vestafrika dyrkes afgrøder som foder til kvæget. Kvæget lever af den *naturlige vegetation*.

De to mest udbredte kvægtyper er *zebu-kvæget* og det vestafrikanske *korthornede kvæg*. Både kødets kvalitet og mælkeydelsen er ringe – sammenlignet med europæiske forhold.

Udover *kameler*, der er et uundværligt transportmiddel for nomaden, finder der *æsler*, *geder* og i visse ikke-muslimske områder *svin*. *Heste* findes, men anvendes først og fremmest til ceremonielle formål.

Vestafrikas historie i korte træk

Fund af *stentegninger* og forskellige *redskaber* i udtørrede flod-lejer gør det muligt at datere menneskets tilstedeværelse i det centrale Vestafrika i hvert fald *2.000 år tilbage* – til et tidspunkt, hvor området var dækket med *frødig skov*. Men efterhånden som klimaet ændrede sig, emigrerede store dele af befolkningen, der bestod af *fiskere, jægere og samlere* – nogle mod nord og andre mod syd. Hermed skete der også en ændring i de forskellige befolkningers livsform og livsgrundlag. De grupper, der vandrede mod nord, blev præget af *mobilitet* – de sydlige befolkningsgrupper antog et *fast bopladsmønster* og voksede vildt i området.

Socialt var disse befolkninger organiseret i *udvidede familiegrupper* eller slægtsgrupper. De boede i små lejre, landbrugsfællesskaber eller gruppeinddelte *landsbyer*.

De tidligst kendte stater lå omkring Nigerflodens øvre og mellemste løb og mellem Nigerfloden og Chad-søen. Her blomstrede *kongedømmet Ghana* (i det nuværende Mauritanien) omkring år 300 efter vor tidsregning. På sin magts højdepunkt symboliserede Ghana det typiske, afrikanske kongedømme: Hovedstaden *Kumbi*, hvor kongen residerede med sit hof, var centrum for et *veludviklet, centraliseret statsapparat*. Her var bygget templer, hvor præster ofrede til de *traditionelle guder*, og her var særlige kvartaler til markeder og handlende. Med tiden blev Ghana *imperialistisk*. Med sin betydelige militære magt begyndte Ghana at underlægge sig de omgivende folkeslag – både nomadiske og bofaste agerbrugere. Omkring år 1000 efter vor tidsregning gik Ghana-riget i opløsning og efterfulgtes af Mali, omkring Nigerflodens øvre løb og af *Songhay*, med centrum i byen Gao. I 1590-91 invaderede marokannerne Songhay og hermed gik en af de sidste store, traditionelle statsdannelser i det centrale Vestafrika i opløsning. *Arabere* trængte sydpå og islamiserede befolkningerne, *fulani-hyrdefolkene* drog mod øst, erobrede små stater og slog sig delvist på landbrug. Og *tuaregerne* gik med jævne mellemrum til angreb på de sydlige landbrugssamfund. Enkelte forsøg blev gjort på at genoprette de store kongedømmer, men alle slog fejl. Og i slutningen af 1800-tallet begyndte *franskmændene* at trænge ind i det afrikanske bagland, som forholdsvis hurtigt blev underlagt kolonimagten.

Vestafrika har været beboet i over 2.000 år.

Songhay går i opløsning.

Franskmændene trænger frem.

Det økonomiske grundlag for de vestafrikanske kongedømmer

Det altafgørende grundlag for disse store, rige og velorganiserede kongedømmer var *karavanehandelen* gennem Sahara. Denne nord-syd gående handel forbandt *Middelalderens Europa* med den *Arabiske Verden* og *Vestafrika*. Indtil Amerikas opdagelse var Vestafrika hovedleverandør af *guld*, men også produkter som *el-fenben*, *gummi* og *slaver* spillede en vigtig rolle som eksportvarer. Til gengæld fik man i Vestafrika *europæiske stoffer* og luksusvarer, som arabiske købmænd fik fra Venecia og Genova. Den regionale *handel* med *salt* spillede i selve Vestafrika en betydelig rolle i udvekslingen af varer mellem syd og nord.

Handel som grundlag for de vestafrikanske kongedømmer.

Social differentiering: Opspaltning af samfundsgrupper eller -klasser i nye enheder.

Den traditionelle handel:

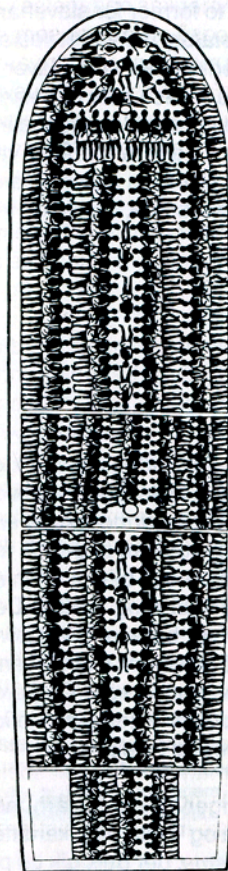
Denne handel gjorde det muligt for kongedømmerne at befæste og styrke deres sociale og politiske magt. De kom i besiddelse af heste, kobber, jern og våben.

Handelen styrkede deres magt udadtil, men også indadtil ved at bidrage til den *sociale differentiering* – ligesom handelen indirekte bidrog til at forbedre *redskaber* og introducere udefrakommende teknikker og produkter.

Den *regionale handel* spillede også en betydelig rolle, både økonomisk og socialt. Handelsforbindelserne mellem hyrder og nomader på den ene side og de fastboende agerbrugere på den anden, baglandets eksport af salt til kyststaterne og deres import af kolanødder samt *import-eksport-trafikken* udgjorde et tæt og integreret net, domineret af *afrikanske* og *arabiske* handelsmænd. Og det var dette veludviklede system kolonimagterne, der etablerede sig i kystområderne og derfra trængte ind i baglandet, måtte ødelægge for at orientere handelen mod atlantehavstrafikken – bort fra Middelhavet. Når kolonimagternes fremtrængen i Vestafrika blev så katastrofal, var det netop fordi man greb ind i en social arbejdsdeling inden for et autonomt, økonomisk system, der havde udviklet sig uden for den europæiske indflydelses-sfære.

Den atlantiske handel

Men de vestafrikanske kongedømmer og områdets blomstrende handel blev også truet nordfra. Efter den marokanske erobring af Songhay i 1591 og det Ottomaniske Riges (Tyrkiets) fremtrængen i Nordafrika begyndte den politiske og hermed *økonomiske tilbagegang*. Efter Songhays opløsning som centralmagt opsplittedes det centrale Vestafrika i *en række mindre stater* og den ottomanske fremtrængen skød en kile ind i den europæiske-afrikanske Sahara-handel.

I sidste halvdel af det 18. årh. eksporteredes 70.000 slaver om året fra Afrika til Amerika – næsten alle kom fra Vestafrika.

Forskel på europæisk og lokal slavehandel.

Som et resultat af denne udvikling skød *nye magtcentre* op i kystlandene, magtfulde stater som *Ashanti*, *Dahomey*, *Yoruba* og *Benin*. Disse stater blomstrede i det 17. og 18. århundrede, samtidig med at *portugisere*, *hollændere*, *svenskere*, *danskere*, *brandenburgere*, *franskmænd* og *englændere* etablerede sig i kystlandene. Det lykkedes disse kolonimagter, hvorfra specielt englænderne og franskmændene skulle få indflydelse på den senere udvikling, at om dirigere nord-sydhandelen, til fordel for kystlandene, og på bekostning af baglandene, der økonomisk og politisk gik i forfald.

Slavehandelen

Slavehandelen er nok det mest groteske udtryk for den europæiske kolonialisme. Det var da også slaver, der efter de første indledende kontakter mellem Afrika og de europæiske søfartsnationer blev den dominerende handelsvare.

Det anslås, at i de små fire århundreder slavehandelen foregik, fjernedes der *24 millioner afrikanere* fra Vestafrika – og *50 millioner* fra hele det afrikanske kontinent. Disse millioner af mennesker bidrog til *udviklingen af Amerika*, der købte slaverne og til den op-hobning af kapital og rigdom, som de europæiske slavehandlere tilførte Europa. Denne *handelskapital* var en af forudsætningerne for *den europæiske industrialisering*.

I Vestafrika fik slavehandelen imidlertid konsekvenser, som stadig spores i dag. Samfund blev revet op, de politiske, sociale og økonomiske forhold degenererede. Tilfangetagelse, handel med og salg af afrikanske landbrugere medførte en *destruktion af gamle, veletablerede samfund*. Hele befolkninger flygtede ind i det indre; områder der oftest var vanskelige at nå og også ofte meget fattige. Store uproduktive områder blev på denne måde overbefolkede. Befolkningsgrupper blev *splittet*, *isoleret* eller *blandet sammen* som følge af jagten på slaver.

Men det var ikke blot europæerne, der drev slavehandel. *Arabiske slavehandlere* havde igennem godt 1000 år handlet med slaver, specielt i Sahel- og Sudanzonen. Slaver indgik som en naturlig del i de samfund, der eksisterede i Vestafrika og hvor de normalt erhvervedes som *krigsbytte* ved erobringstogter og krige.

Men der var *forskel* på den europæiske og den lokale slavehandel. Den mest afgørende ligger i, at slaven for europæerne betragtedes som en *handelsvare*, hvorimod slaven i Vestafrika traditionelt betragtedes som en *arbejdskraft* og som *kriger*. Slaveriet i Vestafrika er således dobbeltsidigt: på den ene side indgik de som

Slaven i det traditionelle afrikanske samfund.

vare i den atlantiske slavehandel og på den anden side var de en påskønnet lokal *arbejdskraft*, nødvendig i produktionen af varer og selv en del af den regionale handel. En anden forskel på den lokale og den europæiske slavehandel var, at den europæiske slavehandel var meget mere *intens* og *hensynsløs* end den lokale.

Endelig ligger en vigtig forskel mellem de to former for slavehandel i, at den »lokale« slave havde en *social status*, indgik i et socialt system. Et samfund kunne ikke sælge medlemmer som slaver – *personlige slaver* kunne heller ikke sælges. I visse dele af Vestafrika var det almindeligt, at slaven gennem giftermål langsomt integreredes i den familie, han var husslave i. I andre områder var slavestatus arveligt. Endelig kunne slaver skille sig ud som *selvstændige samfund*, og i stedet for at levere arbejde, betale en vis *afgift* til den eller de tidligere ejere.

Fra slavehandel til råvarer

Da de europæiske kolonimagter forbød slavehandel, var det ikke et udtryk for, at den europæiske kolonialisme bevægede sig over i en mere human fase. Forbudet var dikteret af *ændringer i den europæiske og amerikanske økonomi* fra begyndelsen af det 19. århundrede. Slaveri som en *produktionsmåde* var blevet en hindring for landbrugets og industriens effektivitet og vækst. Der krævedes nu en *mobil arbejdsstyrke*, der var baseret på *et kontraktligt forhold mellem arbejdsgiver og arbejdstager*. Det væsentlige var en persons arbejdsstyrke og ikke personen selv. De europæiske industrier havde brug for *olieprodukter* (oliepalmer, olienødder) jordnødder, træ, ris etc., ikke slaver og luksusvarer.

Det *handelsmønster*, der henimod slutningen af det 19. århundrede herefter udviklede sig mellem Europa og Vestafrika, karakteriseredes af en *mere systematisk kolonialisme*, der dels gik ud på at sikre råvaretilførsler til de europæiske industrier og dels at opbygge *markeder* i kolonierne, der kunne aftage *industriprodukterne*. For at dette *ulige bytteforhold* kunne opretholdes var det nødvendigt for de dominerende industrinationer, først og fremmest England, Tyskland og Frankrig, at gennemføre en *effektiv kolonisering* af interesseområderne i Vestafrika. Politisk kom dette til udtryk i den såkaldte »Berlin-konference« i 1884-85, hvor de stærkeste europæiske nationer »delte« Afrika mellem sig. Praktisk gav det sig udslag i *militære erobringer* af hele Vestafrika; indsættelse af koloniadministrationer og indførelse af et europæisk skolesystem og en infrastruktur, der kunne sikre kolonimagtens *økonomiske og politiske dominans*.

Direkte og indirekte styre

De to mest betydningsfulde kolonimagter i Vestafrika var England og Frankrig. Hver især udviklede de to *forskellige styreform*er i kolonierne, der er blevet kaldt henholdsvis *indirekte* og *direkte styre*.

Engelsk kolonistyre:

Den *indirekte styreform*, som blev indført i de engelske kolonier, var udviklet af den britiske guvernør i Nigeria, Lord Lugard. Strategien gik ud på at uddelegere visse *magtbeføjelser til lokale overhoveder* (chiefs), der havde *traditionel autoritet*. F.eks. skulle de opkræve *skatter* og sætte lokale udviklingsprojekter i gang, planlagt af den engelske administration. Dette system fungerede som regel dér, hvor samfundet var bygget op omkring *en central autoritet*, som f.eks. i det nordlige Nigeria. Andre steder, som f.eks. i det sydøstlige Nigeria, hvor en sådan samfundsstruktur ikke eksisterede, gik det mindre godt. Nok indsatte koloniadministrationen en slags »*erstatningsoverhoveder*«, men de havde ikke nogen autoritet. I 1929 kom det til oprør mod en sådan kransekagefigur i Østnigeria.

Fransk kolonistyre:

Den franske koloniadministration, der praktiserede *direkte styre*, opfattede kolonierne som *provinser* og knyttede dem nærmere til den franske regering. Som andre provinser i Frankrig sendte kolonierne repræsentanter til *den franske nationalforsamling*. Franskmandenes hensigt var via deres uddannelses- og socialpolitik i kolonierne at *integrere afrikanerne* i den franske kultur. De afrikanere, der accepterede dette, blev kaldt *évolués* og fik en bedre behandling og flere muligheder, specielt af uddannelsesmæssig art. På denne måde skabte franskmændene en *loyal overklasse* i kolonierne.

Fransk koloniadministration:
I 1910 var der 1 fransk embedsmand pr. 60.000 indbyggere i det daværende Øvre Volta.

Forskellen på direkte og indirekte styre i Vestafrika er imidlertid ikke slet så stor, som man kunne formode. Det gælder specielt for de franske »*baglands-kolonier*« (uden adgang til havet). Den franske kolonipolitik gik nemlig ud på at udnytte *de rige kystlande* og lade baglandet fungere som *arbejdskraftreserve*. Følgelig var koloniadministrationen heller ikke stor her. Så mens franskmændene officielt gik ind for direkte styre, måtte de i mange tilfælde praktisere indirekte styre.

Uddannelse af eliter

Eliter

En forudsætning for at kolonisystemet kunne opretholdes var, at koloniernes befolkninger i en vis udstrækning accepterede kolonimagten – repræsenteret af den *lokale administration* – inklusiv militær. For at sikre sig denne accept var det ikke tilstrækkeligt for

»Gamle eliter«: Høvdinge, landsbyældste, familieoverhoveder med autoritet i det familie- og stammeopbyggede samfund.

»Nye eliter«: En lille social gruppe, der i kraft af vestlig uddannelse har erhvervet sig prestige og status. Udgør den økonomiske, politiske og kulturelle overklasse.

Kristen mission.

koloniadministrationen at samarbejde med repræsentanterne for *den traditionelle magtstruktur*, familieoverhoveder og landsbyældste. Det var også vigtigt at opbygge *en ny elite*, der kunne besætte de overordnede poster i administrationen. Hermed var skabt roden til et modsætningsforhold mellem den »gamle elite«, dvs. de traditionelle ledere, og den »nye elite«, unge, der i kraft af adgang til europæisk uddannelse og ansættelse i koloniadministrationen havde fået en vis indflydelse. Dette modsætningsforhold skulle både under og efter koloniernes selvstændighed give sig udslag i interne konflikter.

Midlet til at skabe den ny elite af afrikanere var *uddannelse*, og her spillede de kristne missioner en afgørende rolle. I forbindelse med deres missionsvirksomhed blev der skabt uddannelsesmuligheder for den nye elite af afrikanere. I de engelske kolonier var forholdet mellem administration og mission problemfrit. Det var præget af den fælles interesse begge havde i at skabe adgang til uddannelse for afrikanere. I de franske kolonier gik samarbejdet ikke altid så gnidningsløst på grund af den traditionelle antikirkelige indstilling, der prægede det officielle Frankrig. Men de katolske skoler fik dog økonomisk støtte af koloniadministrationen.

Franske og engelske uddannelsessystemer bygges op i kolonierne.

Karakteristisk for uddannelsessystemerne i de franske og engelske kolonier var for det første, at de var *en tro kopi af moderlandets*, og for det andet at hovedvægten i undervisningen lå på *det litterære og humanistiske* – og ikke det faglige og tekniske. Denne uddannelsesstruktur præger stadig de nu selvstændige stater og udgør de af de mange uløste problemer for dem.

På vej mod selvstændighed

Fransk kolonipolitik efter 1944: Associering med Frankrig.

Det var fra disse eliter kravet om *politisk selvstyre* og senere *selvstændighed* for kolonierne først begyndte at komme til udtryk. Fra 1922 havde den engelske kolonipolitik givet mulighed for en vis form for selvstyre for kolonierne inden for det britiske Commonwealth, hvorimod den franske politik indtil 1944 var baseret på tanken om *assimilering* af kolonierne på en sådan måde, at de i det lange løb ville blive *oversøiske provinser* – altså en del af Frankrig. Denne politik omformuleredes på en konference i *Brazzaville* i 1944, hvor det blev besluttet, at det fremtidige forhold mellem kolonier og moderland skulle bygge på tanken om *associering*. I koloniadministrationen var man således gået væk fra tanken om at skabe *franske afrikanere* (assimilering) og lagde nu hovedvægten på at skabe *afrikanske franskmænd* (associering).

Afrikansk nationalism.

Det var 2. verdenskrig, der for alvor betød, at tanken om politisk selvstændighed for kolonierne, den *afrikanske nationalism* og

pan-afrikanismen, vandt udbredelse. Mange af de frivillige og rekrutterede *afrikanske soldater*, der kæmpede for Frankrig og England i Europa, Nordafrika og Sydøstasien måtte uvægerligt stille sig undrende over for at skulle kæmpe side om side med kolonimagtens soldater for at forsvare Europa mod *nazismen* og bistå kolonimagten med at nedkæmpe *andre koloniserede folkeslag*, når de frihedsidealer man angiveligt kæmpede for ikke gjaldt for de afrikanske kolonier!

De forskellige nationalistiske strømninger i kolonierne førte til dannelsen af *politiske partier*, hvis primære mål var at kæmpe for selvstændighed – og mange af disse partier var illegale lige til den politiske magt blev fravristet kolonimagten. Blodige opgør mellem nationalist-bevægelser og kolonimagt (som det er set i Indokina og Algeriet) forekom ikke i Vestafrika, men undertrykkelse af de politiske partier og organisationer, fængsling af deres ledere og utallige henrettelser indgik i kampen.

En speciel udløber af den afrikanske nationalism var *panafrikanismen*, hvis tidligste fortalere var *Kwame Nkrumah*, den ghanesiske nationalistleder og senere præsident. Hans håb var at *forene Afrika* politisk for dermed at styrke kontinentet mod *de imperialistiske magter*. Men hverken kontinentalt eller regionalt kunne der på det tidspunkt – i begyndelsen af 60'erne – skabes *afrikansk enhed*. En praktisk udformning af hans tanker blev dog oprettelsen af *Organisationen for Afrikansk Enhed, OAU*.

Politisk uafhængighed – økonomisk afhængighed

I 1956 vedtog den franske regering en lov, der skabte mulighed for, at kolonierne kunne udvikle deres *politiske institutioner*, med egne regeringer, egne love og selvstyre. Og i 1958 blev der afholdt *folkeafstemninger* i de otte franske besiddelser i Vestafrika om en ny forfatning for Frankrig og *Det franske Fællesskab, inden for hvilket Frankrig og de selvstændige oversøiske medlemmer* (kolonierne) i fællesskab skulle bestemme udenrigspolitik, forsvar, valuta, økonomisk politik, højere uddannelse og pensioner. Syv af de otte valgte at forblive inden for dette fællesskab – kun *Guinea* valgte fuld selvstændighed, og fik den, samtidig med at Frankrig trak alle investeringer, personel (læger, lærere, ingeniører etc.) og andre franske interesser ud af landet. I 1960 fik imidlertid de syv medlemmer af Det franske Fællesskab status som *fuldgylldigt selvstændige nationer*.

Ghana var den første af de engelske besiddelser i Vestafrika, der fik sin politiske selvstændighed. Herefter fulgte i hurtig takt de

Panafricanisme: En fællesafrikansk bevægelse, der tilstræber økonomisk samarbejde og politisk enhed på kontinentet. OAU, den afrikanske enhedsorganisation, er udsprunget af bevægelsen.

Det franske Fællesskab: Omfatter de tidligere franske kolonier i Afrika med undtagelse af Guinea, som i 1958 ved en folkeafstemning i kolonierne sagde nej til at opretholde de nære økonomiske, politiske og kulturelle forbindelser med Frankrig.

øvrige. I begyndelsen af 60'erne var *afkoloniseringen*, både for Englands og Frankrigs vedkommende tilendebragt – de tidligere kolonier var blevet politisk selvstændige. I tiden umiddelbart efter selvstændigheden dannedes der et utal af *unioner og forbund* mellem de vestafrikanske lande, nogle som toldforbund, andre som politiske forbund. Men med den *politiske uafhængighed* var ikke fulgt en tilsvarende *økonomisk uafhængighed*.

Resultater af den europæiske kolonisering.

Landene, hvis grænser var blevet draget i overensstemmelse med kolonimagternes indbyrdes magtforhold, tværs gennem *folkeslag* og henover *traditionelle grænser*, var igennem kolonitiden blevet bragt i et *økonomisk afhængighedsforhold* til kolonimagten. Ingen, eller kun få og ubetydelige forsøg var fra kolonimagtens side blevet gjort på at opbygge *industrier* til forarbejdning af de lokale råvarer i de pågældende kolonier. Råvarerne var blevet eksporteret til »*moderlandet*«, forarbejdet og solgt på *verdensmarkedet*, bl.a. også i kolonierne. Nok var der bygget veje, jernbaner og andre former for kommunikation – men deres funktion var at gøre importen af råvarer fra koloni til kolonimagt lettere.

Nok havde kolonimagten bygget skoler, hospitaler og forsynet kolonierne med en *moderne administrativ struktur*, men den havde ikke i tilstrækkelig grad sørget for at uddanne folk, der kunne overtage de ledende poster, efter at koloniadministrationen trak sig tilbage.

De vestafrikanske landes økonomi er – hvadenten de er tidligere franske eller engelske kolonier – præget af det tidligere tilhørsforhold til »moderlandet«. Både i henseende til eksport og import ses dette tydeligt. De eksporterede produkter går for de tidligere franske koloniers vedkommende for størstepartens vedkommende til Frankrig eller andre tidligere franske kolonier og importen kommer tilsvarende fra Frankrig. Den *økonomiske afhængighed* af den tidligere kolonimagt eksisterer stadigvæk. Den regionale vareudveksling, som var fremherskende før kolonitiden, synes imidlertid at skulle få visse muligheder gennem den nylige oprettelse af *det vestafrikanske økonomiske fællesskab*, ECOWAS.

Økonomisk samarbejde i Vestafrika.

Nye afgrøder: Kakao, kaffe, plan-teolieprodukter, jordnødder og bomuld.

I den tidligere kolonitid var det mineraler og slaver der var den største eksportvare. Efter at slavehandelen blev forbudt gik kolonimagterne over til at introducere *plantagedriften* og dermed en række *nye afgrøder*. Dette påvirkede den oprindelige økonomi voldsomt, men skabte store indtægter for kolonimagterne. Produkter, som i dag udgør *hovedeksporten*, blev næsten alle indført eller dyrket med henblik på forarbejdning i kolonilandenes industri og afsætning på verdensmarkedet.

De vestafrikanske lande er for størstepartens vedkommende uhyre afhængig af et af disse produkter – f.eks. Ghanas afhæn-

ghighed af kakao – som dyrkes på bekostning af en mere alsidig udbredelse af afgrøder. De enkelt lande har udviklet såkaldte »*monokulturer*«, dvs., de er afhængige af et eller enkelte eksportafgrøder for deres valutaindtjening, og deres økonomier er sårbare over for internationale konjunktursvingninger.

Vestafrika - i dag

De vestafrikanske lande har et indbyrdes udviklingssamarbejde.

Vestafrika er blevet kaldt kontinentets »glemte hjørne«. Og rigtigt er det, at vi ikke hører meget til hverken de enkelte lande eller regionen. Vi får korte meldinger om krige, kup og kupforsøg eller vi interesserer os voldsomt for større katastrofer i området. Som f.eks. borgerkrigen i Nigeria, Biafra-krigen, eller tørkekatastroferne i Sahel. Men meget lidt om landenes egne udviklingsbestræbelser og det indbyrdes samarbejde mellem de tidligere engelske og franske kolonier. Et samarbejde, der forsøger at nedbryde de kunstige grænser – økonomiske, politiske og kulturelle – som var en væsentlig forudsætning for at de europæiske stormagter kunne opretholde deres kolonistyre. Hermed skabte de grundlaget for deres egen udvikling – på bekostning af de afrikanske landes udvikling.

Økonomiske aftaler med EF.

I dag hedder den tidligere europæiske kolonialisme økonomisk samarbejde. Gennem de såkaldte Lomé-aftaler mellem EF og AVS-landene (Afrika, Vestindien og Stillehavet) afstikkes retningslinjerne for det økonomiske samarbejde. Dette samarbejde skal – bl.a. også for de vestafrikanske lande – både sikre udviklingen i disse lande og samtidig forhindre, at det europæiske marked udsættes for konkurrence fra de råvarer-eksporterende AVS-lande. EF har derfor udarbejdet STABEX-ordningen, som har til formål at yde kompensation for tab af indtægter ved eksport af bestemte landbrugsvarer.

ECOWAS: Et vestafrikansk fællesmarked skal bygge bro over store forskelle og modsætninger i regionen.

Samtidig har de vestafrikanske lande oprettet deres eget EF – de vestafrikanske staters økonomiske fællesskab, ECOWAS. Formålet er det samme som med EF: at øge det økonomiske samarbejde mellem landene. Det er meningen at Vestafrika mod slutningen af 80'erne skal have sit første egentlige *fællesmarked*. Men det er ikke uden problemer. Vestafrika præges ligesom Europa af store forskelle og modsætninger. Et land som Nigeria har langt over 80 mill. indbyggere, mens et land som Kap Verde kun har godt ½ mill. Elfenbenskysten er det rigeste land med en gennemsnitsindtægt pr. indbygger på over 1.000 dollars – mens Mali og Burkina Faso har en tilsvarende indtægt pr. indbygger på omkring 200 dollars. Et land som Nigeria har store olieforekomster, mens andre lande endnu ikke har ressourcerne til at finde ud af, om de har olie og andre mineraler. Der er også mange politiske uoverensstemmelser, der i nogle tilfælde udvikler sig til krig. Disse krige drejer sig tit om kontrollen med områder, hvor der formodes at være store mineralforekomster. Hertil kommer de kulturelle forskelle mellem engelsk- og fransktalende lande samt et meget ringe udviklet kommunikationssystem inden for regionen.

Der er mange andre problemer, der gør samarbejdet inden for ECOWAS vanskeligt. De seneste tørkekatastrofer samt den økonomiske krise og voksende gæld, har fået mange af de vestafrikanske lande til at skele mere til nationale interesser end til det regionale samarbejde.

Mange af Vestafrikas problemer har deres rødder i kolonitiden. Ligesom mange af landene i dag ser EF's handelspolitik og det internationale banksystem som begrænsninger for landenes økonomiske udvikling. Men i stigende grad erkender politikere i det vestafrikanske område, at manglende politisk vilje i landene selv er en hindring for en udvikling, der kan frigøre dem fra den koloniale arv.

Supplerende litteratur om Vestafrika:

GEOGRAFI

Ole Corneliussen:
Afrika – et emne i skolen.

Metode- og materialevejledning.
Munksgaard, 1974.

Gert Clevin m.fl.:
Afrika-lex. En grundbog.
Fysisk miljø, kulturgeografi, økonomi, historie (fra 5. skoleår og opefter)
Munksgaard, 1980.

Tore Linné Eriksen, Britha Mikkelsen og Mai Palmberg:
Afrika i kort og tal.

Om de aktuelle forhold i Afrika, opdelt i emner og på lande. (Illustreret med kort, grafer og statistik).
Mellemfolkeligt Samvirke og Nordiska Afrikanistitutet, 1986.

LOKALSAMFUND

Mette Bovin:
Mennesker i Garawa – en landsby i Niger.
Munksgaard, 1973.

Erik Wichmann:
En landsby i Vestafrika.
Gyldendal, 1973.

SAMFUND OG POLITIK

Lennart Holst m.fl.:
Wästafrika.
Om historien frem til frigørelsen, den nyere politiske udvikling, afrikansk socialisme, militærets rolle, økonomi og integration.
Lund, 1971.

Ole Mølgaard Andersen:
Udvikling og landbrug i Afrika.
Mellemfolkeligt Samvirke, 1972.

Ester Boserup:
Fra boplads til storby.
Mellemfolkeligt Samvirke, 1970.

Ellen Buch-Hansen, red.:
Afrika – kontinent i krise.
Om baggrunden for Afrikas krise. Med mange regionale eksempler.
Mellemfolkeligt Samvirke, 1980.

UDKIG Nr. 4, 1986.
Afrika nu.
Udg. af Mellemfolkeligt Samvirke.

HISTORIE

Basil Davidson:
Det genfundne Afrika.
Gyldendal, 1962.

Thorkild Hansen:
Slavernes kyst.
Gyldendal, 1971.

IKKE-FAGLIG LITTERATUR.

Thyge Christensen:
Man kan ikke vaske een hånd.
Forfatteren, der har cyklet fra Århus til Burkina Faso, fortæller om sit ophold hos en afrikansk familie og formidler et utraditionelt indtryk af fremmede kulturværdier.
Forlaget Hjulet, 1984.

Inge Damm:
Hvordan leoparden fik pletter.
Forfatteren har fordansket nogle vestafrikanske historier. (Illustreret af Bjørn Richter).
Mallings, 1981.

Efter tørken

– et multimedia-materiale
om familie, natur og samfund
i Vestafrika

Materialet består af:

3 film á 26 min., 16 mm farve

- »En nomadefamilie i Vestafrika«
- »En bondefamilie i Vestafrika«
- »En byfamilie i Vestafrika«

Filmene viser de tre familiers livsvilkår set i forhold til den omgivende natur og det omgivende samfund. Foreligger også på video i VHS og U-matic.

Distribution:

Folkekirkens Nødhjælp, tel. 01 15 28 00
Statens Filmcentral (Kbhvn), tel. 01 13 26 26
Statens Filmcentral (Århus), tel. 06 13 28 00

3 dias-serier á 20 dias:

- »En nomadefamilie i Vestafrika«
- »En bondefamilie i Vestafrika«
- »En byfamilie i Vestafrika«

Dias-serierne fastholder centrale problemer fra filmene. De kan lånes eller købes hos Folkekirkens Nødhjælp. Pris pr. enkeltsæt: 80,- kr. For alle tre sæt: 200,- kr.

3 sæt arbejdsblade:

Til hver film foreligger 4 arbejdsblade, der behandler:

- 1) Menneske og natur
- 2) Menneske og arbejde
- 3) Menneske og samfund
- 4) Menneske og udvikling

Hvert sæt arbejdsblade koster 10,- kr.

Bogen »Efter tørken – om natur og samfund i Vestafrika«. Denne bog er tilrettelagt som opslagsbog for lærere og ældre elever.
Pris: 30,- kr.
